

16+

Літ

Літаратура і мастацтва

Газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

№ 1 (5311) 10 студзеня 2025 г.

ISSN 0024-4686

Традыцыя
суверэннай
Беларусі
стар. 4

Сінтэз
жывапісу
і паэзіі
стар. 9

Патрыятызм
праз
кнігу
стар. 10-11

«Духоўнасць і маральнасць — падмурак моцнай, незалежнай дзяржавы»

Фота БелТА.

Урачыстая, прыгожая і кранальная традыцыя працягваецца. У святочныя калядныя дні Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка ўручыў спецыяльныя прэміі «За духоўнае адраджэнне», спецыяльныя прэміі дзеячам культуры і мастацтва і спецыяльную прэмію «Беларускі спартыўны Алімп».

«Калядныя дні ствараюць асаблівую атмасферу і натхняюць на добрыя справы. Так было спрадвеку. Такім мы разумеем гэты светлае свята і сёння, — адзначыў Кіраўнік дзяржавы. — У ім вытокі нашай цырымоніі ўшаноўвання ў першыя дні новага года лаўрэатаў прэміі “За духоўнае адраджэнне” і спецыяльных прэмій Прэзідэнта. А само мерапрыемства ўжо стала традыцыяй суверэннай Беларусі. І мы не ўяўляем гэтыя чароўныя дні без прыгожага ўрачыстага моманту — моманту заслужанай славы дастойных людзей».

Працяг на стар. 2—3 ►

«Духоўнасць і маральнасць — падмурак моцнай, незалежнай дзяржавы»

Аляксандр Лукашэнка падкрэсліў, што лаўрэаты прэміі — сапраўдныя падзвіжнікі, стваральнікі сапраўднага мастацтва, захавальнікі душы народа. Гэтай прэміяй адзначаюцца заслугі дзеячаў культуры, якія захоўваюць і ўзбагачаюць нацыянальную скарбніцу, абуджаюць цікавасць да народных рамёстваў, выхоўваюць павагу да нашых традыцый. Прэзідэнт звярнуў увагу, што сярод узнагароджаных таксама святары, урачы, сацыяльныя работнікі — неабыхавыя людзі, якія працягнулі руку дапамогі тым, хто сутыкнуўся з цяжкасцямі. Кіраўнік дзяржавы падкрэсліў, што яны бескарысліва і па поклічы сэрца клопяцца аб дзецях, якія трапілі ў няпростую сітуацыю ў жыцці. Беларускі лідар адзначыў, што ў краіне ганарацца поспехамі на найбуйнейшых сусветных турнірах нашых вядомых спартсменаў і трэнераў, удастоеных прэміі «Беларускі спартыўны Алімп».

«Усе дасягненні лаўрэатаў і іх дзейнасць маюць высокае духоўнае і патрыятычнае гучанне. Асабліва важна гэта цяпер, калі краіна рыхтуецца адзначыць свяшчэнную дату — 80-годдзе Вялікай Перамогі. Мы беражліва захоўваем памяць аб мінулым, упэўнена рухаемся наперад і смела глядзім у будучыню», — сказаў Прэзідэнт.

Узнагароджваецца майстар народных мастацкіх рамёстваў Ірына Шавельская.

вашай працы нашмат большая, чым вы, магчыма, самі гэта ўсведамляеце. Кожны ваш поспех натхняе многіх беларусаў на новыя справы, такія ж добрыя, чалавечныя і вельмі патрэбныя. Таму з году ў год мы сустракаемся на гэтай сцэне з людзьмі, якімі рухаюць самыя шчырыя пачуцці — вернасць свайму пакліканню і любоў да роднай зямлі», — звярнуўся кіраўнік дзяржавы да лаўрэатаў. Па яго словах, дзякуючы таму, што яны служаць высокім ідэалам, мы паспяхова супрацьстаім тым выклікам, якія перад намі ставіць час. Час хаосу, войн, дэвальвацыі сапраўдных каштоўнасцяў. «А ісціна простая: у аснове любой чалавечай дзейнасці ляжаць духоўнасць і маральнасць, справядлівасць — жыватворны эліксір для культуры, трывалай сувязі пакаленняў і традыцый. Яны — аснова адзінства нацыі, якая

Спецыяльнай прэміяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь адзначаны калектыву Мінскага дзяржаўнага каледжа мастацтваў.

Аляксандр Лукашэнка падзякаваў героям дня за дасягненні і перамогі. Але, па яго словах, важна і іншае. «Значнасць

ведае сваю гісторыю, шануе спадчыну продкаў і клопацца пра будучыню. Аснова таго, што вызначае характар

Поспехі паралімпійцаў прынеслі спецыяльную прэмію «Беларускі спартыўны Алімп» іх настаўніку, заслужанаму трэнэру Беларусі Генадзю Вішнякову.

Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.

проблему захавання сваёй дзяржаўнасці. «Наша краіна заўсёды будзе дзяржавай, насуперак любым цяжэнням і тэндэнцыям на міжнароднай арэне», — заявіў беларускі лідар. Каторы раз на шырокую аўдыторыю Аляксандр Лукашэнка папярэдзіў, што наступны год будзе няпростым: «Нам прыйдзеца напружвацца ў два разы больш, чым у мінулым годзе. Але мы пераадолеем усе цяжкасці. І не таму, я хачу сказаць, што мы адзіныя, мы натхнёныя і гэтак далей. Мы навучыліся працаваць у цяжкіх умовах, калі нас ціснуць з усіх бакоў». Прэзідэнт нагадаў, што скардзіцца не варта. «Санкцыі няма», — яшчэ раз заявіў ён.

Па словах Аляксандра Лукашэнка, калі б беларусы, людзі эмацыянальныя, акунуліся ў развагі аб санкцыйнай палітыцы, яны абрынулі б эканоміку, а ўслед — сваё жыццё і сваю дзяржаву. «Таму санкцыі — не санкцыі, проста жыццё складваецца такім чынам, што ў любой сітуацыі нам прыйдзеца выжываць, вытрымліваць гэты націск.

народа. Духоўнасць і маральнасць — падмурак моцнай, незалежнай дзяржавы», — сказаў Аляксандр Лукашэнка.

Прэзідэнт павіншаваў лаўрэатаў прэміі «За духоўнае адраджэнне», спецыяльных прэміяў дзеячам культуры і мастацтва і «Беларускі спартыўны Алімп». «Дзякуючы такім людзям, як вы, патрыётам і стваральнікам, наша родная Беларусь застаецца астраўком міру, спакою, чалавечнасці, — сказаў ён. — Як бы хто ні імкнуўся нас сёння расхістаць — нічога не атрымаецца. Нічога не атрымаецца. Мы зберажам сваю краіну. Яна ўжо належыць нашым дзецям і ўнукам. Таму нам варта падумаць аб іх будучыні. І мы думаем».

Мы яго вытрымаем», — запэўніў ён.

Кіраўнік дзяржавы падкрэсліў, што новы год і будучая пяцігодка пройдуць пад лозунгам міру і бяспекі. «Будзе мір — усё астатняе прыкладзецца. Трэба зберагчы мір для Беларусі, і мы зробім гэта разам з вамі», — сказаў ён.

І яшчэ адзін тэзіс, які неаднаразова агучваў Аляксандр Лукашэнка: пераёмнасць, новае пакаленне. «Мы аддаём нашу краіну ў рукі новаму пакаленню, — сказаў ён. — Я чаму вам пра гэта кажу? Я казаў пра гэта ў царкве і гэтак далей для таго, каб людзі пачулі. А вам кажу, таму што нам з вамі давядзецца гэта пакаленне сфарміраваць і нам з вамі давядзецца іх пасадзіць у свае крэслы — работнікаў творчых, культуры... І ва ўладу. Цяжкая работа, але мы настроены яе арганізаваць і правесці».

Кіраўнік дзяржавы заўважыў, што наперадзе яшчэ шмат свят. І пажадаў, калі можна ўсміхацца і радавацца, гэта рабіць. «Шчасця вам, дабрабыту і поспехаў», — пажадаў ён.

Мы навучыліся працаваць у цяжкіх умовах, калі нас ціснуць з усіх бакоў

Аляксандр Лукашэнка запэўніў, што ў наступнай пяцігодцы будзе зроблена ўсё, каб наша краіна назаўсёды забыла

Усе нашы перамогі нельга аддзяліць ад нацыянальных і духоўных каштоўнасцей

Рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Наталля Карчэўская (універсітэт уганараваны прэміяй «За духоўнае адраджэнне» за актыўную дзейнасць у патрыятычным выхаванні моладзі і рэалізацыю праекта «Лінія памяці. Код вайны») у адказ ад імя ўсіх лаўрэатаў падзякавала Прэзідэнту і ўсім, хто забяспечвае мір і згоду на беларускай зямлі. «Толькі ва ўмовах міру мы можам ствараць тое, што сапраўды трэба беларускай дзяржаве. Усе нашы перамогі нельга аддзяліць ад нацыянальных і духоўных каштоўнасцей, гістарычнай памяці нашага народа, ад дзяржаўнай палітыкі, якую праводзіць наш Прэзідэнт», — сказала яна. Наталля Карчэўская заўважыла, што ў 2025 годзе ўсе трымаюць экзамен: экзамен перад продкамі, перад дзецьмі, экзамен на патрыятызм, на адданасць нацыянальным інтарэсам, на стойкасць дзяржаўных пазіцый. «Мы зробім усё, каб вытрымаць гэты экзамен на «выдатна», — запэўніла яна.

Алег РУМО:

«У гэтай узнагародзе — вялізная праца высокакваліфікаванага калектыву»

Дырэктар Мінскага навукова-практычнага цэнтра хірургіі, транспланталогіі і гематалогіі Олег Румо адзначаў, што ў цэнтры ўзнагарод нямае. Але прэмія «За духоўнае адраджэнне» (яе калектыву атрымаў за выдатны дасягненні ў паляпшэнні якасці медыцынскай дапамогі, развіццё навукі і папулярызаванне ідэй добрачыннасці і міласэрнасці) — асаблівае. «У гэтай узнагародзе — вялізная праца высокакваліфікаванага калектыву, які аб'яднаны агульнай мэтай — ратаваць жыцці людзей, — адзначаў Олег Румо. — Гэты калектыв ужо амаль 50 гадоў працуе, ратуе людзей, штогод аказвае медыцынскую, стацыянарную дапамогу больш чым 30 тысячам людзей з Мінска і ўсёй Беларусі». Олег Румо нагадаў, што калектыву цэнтра першым у краіне ў 1994 годзе выканаў аперацыю па трансплантацыі касцявога мозгу, якія былі зробленыя як дарослым, так і дзецям. Мінскі навукова-практычны цэнтр хірургіі, транспланталогіі і гематалогіі першым у Беларусі выканаў аперацыю па трансплантацыі печані, а затым па трансплантацыі некалькіх органаў. «Сёння велізарны калектыв займаецца ўсімі кірункамі сучаснай высокатэхналагічнай медыцыны: пачынаючы ад трансплантацыі і працягваючы кардыяхірургіяй, мікрахірургіяй, лячэннем пацыентаў з вострым парушэннем мазгавага кровазвароту. У кожным з гэтых кірункаў у апошнія гады калектыву зрабіў сапраўдны прарыв, прымяніў унікальныя распрацоўкі, якія дапамогуць істотным чынам павысіць якасць аказання дапамогі, выратаваць тысячы пацыентаў», — адзначаў Олег Румо. І, што самае важнае, па словах дырэктара цэнтра, калектыву дзеліцца сваім досведам: «Каля тысячы беларускіх урачоў за апошнія два з паловай года прайшлі перападрыхтоўку на базе адукацыйнага цэнтра, і каля 600 урачоў з розных краін прайшлі розныя стажыроўкі на базе нашага цэнтра. Мы працягваем аказваць дапамогу, выязджаючы з майстар-класамі ў розныя краіны, выконваючы найскладанейшыя аперацыі зыхарам гэтых краін».

Валерыя СЦЯЦКО
Фота БелТА

Протаіерэй Алег КУНЦЭВІЧ:

«Музей вучыць адрозніваць хлусню ад праўды»

За вялікі ўклад у патрыятычнае выхаванне і духоўнае асветніцтва прэмія Прэзідэнта «За духоўнае адраджэнне» сёлета прысуджана настаяцелю прыхода храма Узвіжання Крыжа Гасподняга ў Мінску протаіерэю Алегу Кунцэвічу. Высокай узнагародай адзначаны за слугі сваячыннаслужыцеля Беларускай праваслаўнай царквы ў стварэнні пры прыходзе музея, прысвечанага вязням Шталага 352 і рабоце, што праводзіцца як у самім музеі, так і ў цэлым на прыходзе. Наш карэспандэнт наведала музей і пагутарыла з лаўрэатам пра месца, побач з якім узнік храм, і пра тое, чаму сюды неабходна прыйсці кожнаму.

АСАБЛІВАЕ МЕСЦА

— Айцец Алег, раскажыце, з чаго ўсё пачалося асабіста для вас?

— З размовы ў епархіі з мітрапалітам Філарэтам. Калі я скончыў духоўную акадэмію, уладкаваўся ў Мінск, што жыхары паўночнага захаду Мінска звярнуліся з просьбай пабудаваць храм каля мемарыяльнага комплексу «Масюкоўшчына», што побач з перакрываваннем вуліц Нарачанская і Ціміразева. Спытаў, ці буду настаяцелем. Я адказаў: «Як благаславіце» — «Благаслаўляю!». Вось так і пачалося.

— Тут ніколі не было храма?

— Ніколі. Але гэта ахоўная зона, бо тэрыторыя аднаго з найбуйнейшых пахаванняў Вялікай Айчыннай вайны. Таму і дазвол на будаўніцтва патрабаваў асаблівага ўзгаднення на ўсіх узроўнях. Толькі на афармленне дакументаў спатрэбілася больш за пяць гадоў. А пабудаваць, які потым падлічылі, прыкладна за столькі часу, колькі доўжылася Вялікая Айчынная вайна. Для будаўніцтва храма гэта тэрмін невялікі. Знайшліся людзі, якія дапамаглі ў фінансаванні, у тым ліку жыхары Масюкоўшчыны.

— Калі ўзнікла ідэя стварэння музея?

— Яшчэ да пачатку будаўніцтва храма. Сам Шталаг 352 знаходзіўся па іншы бок чыгункі ў ваенным гарадку Масюкоўшчына. А сюды ваеннапалонныя звозілі трупы закатаваных. З 1964 года тут гарыць Вечны агонь. У Мінску ўсяго два такія месцы: Плошча Перамогі і мемарыяльны комплекс «Масюкоўшчына». Там Вечны агонь сімвалізуе подзвіг усяго беларускага народа, тут — канкрэтных людзей. Далёка не ў кожным горадзе ёсць Вечны агонь. Уся агароджаная тэрыторыя побач з храмам — вялізнае пахаванне. Афіцыйна ўстаноўлена, што тут ляжыць больш за 80 тысяч чалавек, але ёсць меркаванне, што можа быць да 150 тысяч. Па некаторых сведчаннях, з кастрычніка 1941 да красавіка 1942-га ў лагерах штодня паміралі да тысячы чалавек. Ваеннапалонныя, якія трапілі туды ў ліпені — верасні 1941-га, былі ў летняй вопратцы, многія — параненыя, іх амаль што не кармілі, не лячылі, яны жылі ў антысанітарных умовах, у былых халодных канюшнях з дзіравымі дахамі, у лагерах бушавалі эпідэміі. Памерлых звозілі сюды і скідвалі ў ямы, і ніхто ўжо не зможа назваць іх дакладную колькасць.

ПОДЗВІГ ВЫБАРУ

— Айцец Алег, вы казалі, што гэтыя людзі здзейснілі подзвіг. Іх подзвіг — у пакутніцтве?

— Правільна. Подзвіг — вытрымаць усе нягоды: голад, холад, хваробы, боль, нечалавечыя ўмовы, быць адрынутымі Радзімай (згодна з загадам Стаўкі Вярхоўнага Камандавання Чырвонай Арміі № 270, тыя, хто трапіў у палон, прызнаваліся дэзерцірамі, а іх сем'і падвяргаліся рэпрэсіям, пазбаўляліся ўсіх дзяржаўных дапамог і падтрымкі) і пры гэтым не пайсці на службу вермахту. Ім літаральна штодня зачыталі 270-ы загад, з якога вынікала, што яны ў сваёй дзяржаве нікому не патрэбныя, і прапаноўвалі супрацоўніцтва з «новай уладай», а гэта азначала, што іх адразу накіруюць, адзенуць і вылучаць. Потым дадуць дубінкі і паставяць ахоўваць іншых ваеннапалонных альбо накіруюць у іншае месца — у нацысцкай Германіі была цэлая праграма на гэты конт. І вось, ведаючы гэта, людзі дярпелі нягоды палону да самага свайго канца.

Скажу больш. Калі мы будавалі храмавы комплекс і здараліся цяжкія фінансавыя сітуацыі: узнікала запызчанасць перад будаўнічымі арганізацыямі і я не ведаў, дзе браць грошы, тады прыходзіў на месца пахавання, абыходзіў яго з малітвай да Бога, прасіў аб хадайніцтве пакутнікаў, якія ляжаць там, і праз чатыры-пяць дзён знаходзіўся чалавек, які прапаноўваў дапамогу. Кожны раз такія чуды здараліся, і кожны раз Гасподзь паказваў мне маё малавер'е праз заступніцтва гэтых пакутнікаў.

Падчас малебну на пачатак будаўніцтва, як толькі прагучала першае: «Благаслаўлен Бог наш...», хмары над участкам расступіліся, неба ачысцілася, і сонца асвятліла гэтае месца, а над усім Мінскам ішоў мокры снег. Як толькі завяршылі малебен, хмары зноў сышліся. І ўсе, хто гэта бачыў, перажылі натхненне і радасць ад таго, што Гасподзь апякае гэтае месца. І тады сумненняў, што храм тут будзе пабудаваны, не засталася.

Фота Віктара Іванчыкава.

ПАРЫЎ ДУШЫ

— Вы казалі, што ідэя аб стварэнні музея была з самага пачатку. Як яна ажыццяўлялася?

— Спачатку мы не ведалі, дзе размесціцца музей і якім ён будзе. Першым пабудаваць прычтавы дом, потым храм. І калі завяршалі прычтавы дом, то ўжо ведалі, што музей будзе ў ім. Вобраз музея фарміраваўся калегіяльна. І гэта не быў вынік разумовага працэсу, гэта быў вынік парыву душы, аднадумнасці: што тут павінна быць. Так нарадзіўся той вобраз, які і быў ажыццёўлены.

— Якую ролю музей выконвае ў прыходскім жыцці?

— У першую чаргу ён выхоўвае моладзь. Да нас прыходзяць школьнікі, студэнты, навучэнцы з самых розных устаноў адукацыі. Мы не толькі праводзім экскурсіі, але і гутарым з маладымі людзьмі. Як толькі музей адкрылі, мы кожную нядзелю пасля літургіі збіралі ўсіх, хто жадаў, і прыводзілі ў музейную залу. Для груп прыезджых яна адкрыта тады, калі ім зручна. Тое самае — для людзей, якія шукаюць звесткі пра сваякоў. Яшчэ тры-чатыры гады таму да нас прыходзілі ветэраны, прыводзілі дзяцей, днукаў і праўнукаў, дзякавалі са слязамі на вачах, казалі: добрую справу вы робіце. Апошнія пару гадоў прыходзяць ужо толькі іх дзеці, унукі і праўнукі.

— Адносіны да ваеннапалонных мяняліся не хутка. Нават дзіўна, што ўжо праз 20 гадоў тут узнік мемарыял, бо так адбылося далёка не ўсюды. Ці заспелі вы адгалоскі прадурзых адносін да ўвекавечвання памяці вязняў Шталага падчас будаўніцтва храмавага комплексу?

— Шчырага непаразумеання не было. Магчыма, усведамленню маштабаў трагедыі, якая тут адбылася, дапамог фільм, які мы зрабілі. Я дарыў яго на дыску ўсім, ад чыхіх рашэнняў залежала справа будаўніцтва. Мы дэманструем яго наведвальнікам музея.

Акрамя таго, мяне пазнаёмілі з пісьменнікам Мікалаем Гаўрылавым, які сказаў, што хоча напісаць аповесць пра вязняў Шталага 352. Мы падышлі з ім да абраза Маці Божай Мінскай і папрасілі благаслаўлення ў Прасвятой Багародзіцы. Праз паўгода з'явілася кніга «...І ўтрэ Бог кожную слязу», заснаваная на рэальных падзеях.

РАЗУМЕННЕ, ЯК ПРАВІЛЬНА

— Наколькі вялікая была каманда, якая ажыццяўляла задуманае?

— Спачатку гэта былі два чалавекі — я і юрыст Валерый Шобік. Поступова наша каманда разрасталася. Калі завяршалі будаўніцтва, то імёны тых, хто дапамагаў (не толькі фінансавы), нанеслі на званы. Больш за 200 імён. Званы ў нас унікальныя — з беларускім арнамантам, беларускімі цудаворнымі абразамі Прасвятой Багародзіцы і выявамі беларускіх святых. Кожны звон — твор мастацтва.

— З моманту рэалізацыі ідэі, за якую вы некалі ўзяліся, прайшло амаль чатыры з паловай гады. Як змянілася роля музея за гэты час?

— Аб'ём яго наведвання ўвесь час расце. Людзі, якія апынуліся ў ім аднойчы, прыводзяць сваіх блізкіх. За адным класам прыходзіць уся школа. Тое самае — ВНУ. Да нас едуць з іншых гарадоў.

— Галоўны пасыл, які закладзены ў канцэпцыю музея: застацца чалавекам у нечалавечых умовах?

— Думаю, кожны выносіць адтуль сваё. Нехта — тое, пра што вы казалі. Нехта ўбачыць бессэнсоўнасць вайны, яе трагізм, пераацэніць свае жыццёвыя нягоды ў святле таго, што перажылі вязні Шталага. Нехта ўбачыць, што стаіць за словамі тых, хто навязвае свае правільныя і каштоўнасці. Рэальнасць, якую прынеслі на нашы землі быццам бы цывілізаваныя немцы 84 гады таму, мы бачым на прыкладзе такіх лагераў, як Шталаг 352. Музей вучыць адрозніваць хлусню ад праўды. Ён расказвае, што такое фашызм. Ён вучыць любіць Радзіму.

Вольга МЯДЗВЕДЗЕВА

Наша спадчына

Спецпрэміі Прэзідэнта дзеячам культуры і мастацтва ўдастоена загадчык аддзела традыцыйнай культуры Віцебскага абласнога метадычнага цэнтру народнай творчасці Таццяна Лапкова за асабісты ўклад у захаванне і папулярнацыю тэхналогіі апляцення бярозай ганчарнага посуду.

«Спакон веку нашы продкі выкарыстоўвалі бяроству для рамонту разбітага або трэснутага керамічнага посуду. Карой закрывалі месца пашкоджання і замацоўвалі вярхоўкай. Пасля гэтага посуд можна было выкарыстоўваць», — расказвае Таццяна Анатольеўна.

Аплеценны посуд знаходзілі падчас археалагічных раскопак. Маюцца таксама пісьмовыя крыніцы аб прымяненні такой тэхналогіі на беларускіх землях. Вядомы этнограф Мікалай Нікіфароўскі апісаў традыцыю, якая існавала на Віцебшчыне. Паводле яго інфармацыі, аплётка рабілі не толькі для рамонту, але і дзеля даўгавечнасці.

У фондах Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту знаходзяцца керамічныя вырабы з берасцянай аплёткай з Шаркаўшчынскага, Мёрскага, Лепельскага, Расонскага і Шумілінскага раёнаў. Гэтыя прадметы адлюстроўваюць даўнія рэгіянальныя традыцыі, якія мелі выключна ўтылітарнае значэнне. Але яны таксама ўяўляюць цікавасць з мастацкага пункту гледжання.

«Аплеценны гліняны посуд мае каларытны знешні выгляд і несумненны дэкаратыўны ўласцівасці. Для Віцебшчыны характэрныя ёмістыя, масіўныя, слабапрафіляваныя формы, якія адрозніваюцца архаічнай строгацю, што згладжваецца і ажыўляецца касым або спіралепадобным узорам залацістых бярозавых стужак, якія пакрываюць выраб», — адзначае Лапкова.

Абласны метадычны цэнтр народнай творчасці праводзіць работу па папулярнацыі і распаўсюджванні гэтага віду творчасці, арганізоўвае розныя конкурсы,

фестывалі. У ліку найбольш папулярных — Міжнародны пленэр дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва і конкурс ганчарнага мастацтва «Гліна спывае», які праходзіць у Копысі Аршанскага раёна.

Аляксандра ГВОЗДЗЕВА
Фота з архіва герані

Па дарогах Памяці і Славы

Сярод ушанаваных спецыяльнай прэміяй Прэзідэнта дзеячам культуры і мастацтва — Магілёўская абласная арганізацыя БРСМ, тэлерадыёкампанія «Магілёў» і Магілёўскі абласны краязнаўчы музей імя Е. Р. Раманава. Яны разам рэалізавалі міжнародны маладзёжны патрыятычны праект «Дарогамі Памяці і Славы».

Ініцыятыва нарадзілася ў маладзёжным асяроддзі пры падтрымцы непасрэдна старшыні Магілёўскага аблвыканкама Анатоля Ісачанкі. Пачынаўся праект у 2022 годзе як абласны і ўжо на наступны год аб'яднаў моладзь не толькі Магілёўшчыны, але і расійскіх абласцей — Смаленскай, Бранскай, Ленінградскай, Астраханскай і Хабараўскага краю. Летась да яго далучыліся маладыя актывісты яшчэ і Тульскай, Калінінградскай, Маскоўскай абласцей і Мардовіі.

На працягу апошніх трох гадоў у дні, калі Беларусь і Расія святкуюць Перамогу над нямецка-фашыскай Германіяй, стылізаваная калона з перасовачнымі музеямі, тэхнікай часоў Вялікай Айчыннай вайны, палявой кухняй адпраўляецца па шляху герояў-вызваліцеляў.

Шмат водгукў атрымалі перасоўныя музейныя экспазіцыі. У адным з іх свае знаходкі дэманстравалі Магілёўскі абласны гісторыка-патрыятычны пошукавы клуб «Віктру», ладзілі выстаўку актывісты БРСМ. Для другога тройчы рыхтавалі экспазіцыю Магілёўскі абласны краязнаўчы музей імя Е. Р. Раманава.

— Першы год яна была прысвечана дасягненням Магілёўшчыны, — расказвае намеснік дырэктара музея Аляксандра Буракова. — Потым экспазіцыі па Вялікай Айчыннай вайне ствараліся разам з Бранскім дзяржаўным краязнаўчым музеем. У склад леташняй увайшла экспаната нашай унікальнай выстаўкі «80 рэліквій Вялікай Айчыннай вайны». Сярод іх — гімнасцёрка з Асіповіцкага раённага гісторыка-краязнаўчага музея, якая не так даўно была знойдзена на гарышчы старога дома. Быхаўскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей падзяліўся незвычайнай каскай, якая была знойдзена падчас пошукавых работ. У ёй знаходзіўся невялічкі абразок свяціцеля Мікалая Цудатворца...

Сёлета Магілёў збіраецца ажыццявіць яшчэ адзін глабальны праект — адкрыць маштабны музей Славы Магілёўшчыны на Буйніцкім поле. Гэта будзе трэці філіял абласнога краязнаўчага музея. Два іншыя — абласны мастацкі музей імя П. Масленікава і Бялыніцкі раённы мастацкі музей імя В. К. Бялыніцкага-Бірулі — з'явіліся ў апошнія дні снежня.

Аляксандра Буракова адзначае, што музейная справа развіваецца дзякуючы падтрымцы дзяржавы. Напрыклад, у рамках праграмы «Культура Беларусі» былі абноўлены экспазіцыі шэрагу раённых музеяў.

Нелі ЗІГУЛЯ
Фота з архіва Аляксандры БУРАКОВАЙ

Сакральныя цуды беларускай саломкі

За значны ўнёсак у захаванне і папулярнацыю традыцыйных рамёстваў, адраджэнне народных тэхналогіяў саломаляцтва майстар народных мастацкіх рамёстваў Гродзенскага раённага культурна-інфармацыйнага цэнтру Ірына Шавельская ўдастоена звання лаўрэата спецыяльнай прэміі Прэзідэнта дзеячам культуры і мастацтва.

Для Ірыны гэта гісторыя пачалася 12 гадоў таму, калі яна, у той час загадчык сельскага клуба, на курсах павышэння кваліфікацыі трапіла на майстар-клас да знакамітай майстрыхі з Іўя Юзэфы Старасцінай. Цяпер Ірына сама праводзіць майстар-класы, а яшчэ вядзе гурток па саломаляцтву ў аграгарадку Гожа Гродзенскага раёна. Месяц таму ёй прысвоена званне народнага майстра Беларусі.

Ірына Шавельская стварае прадметы, якія маюць асаблівы стыль і вытанчанасць. Напрыклад, хвалістыя спадніцы

на льялах — яе ноу-хау. «У традыцыйным выкананні спадніцы на льялах прамыя, у выглядзе конуса — з цэльнай саломкі. Асабіста я бачу іх у хвалістым адзенні. Таму і распрацавала аўтарскую тэхніку, па ёй мае творы пазнаюць. Кожны майстар імкнецца ўнесці адметныя элементы. Гэта творчасць», — тлумачыць сваю задуму суразмоўніца.

Вырабы майстрыхі сталі візітнай карткай Гродзенскага рэгіёна. У яе калекцыі сотні саламяных скульптур, большасць якіх толькі ў адным экзэмпляры. Выраб некаторых можа заняць некалькі тыдняў. У іх ліку — вялікі саламяны алень да Фестывалю нацыянальных культур. Нядаўна яна праводзіла майстар-клас падчас работы рэспубліканскай выстаўкі «Мая Беларусь» у сталічным міжнародным выставачным цэнтры.

Ірына Францаўна прызналася, што навіну аб прысуджэнні спецыяльнай прэміі Прэзідэнта ўспрыняла з хваляваннем.

— Прыемна, што ў Беларусі створаны ўмовы для адраджэння народных традыцый, а майстры атрымліваюць такую высокую ацэнку. Думаю, менавіта такія падыходы стаў падставай для таго, каб мастацтва беларускага саломаляцтва ў 2022 годзе ўвайшло ў Спіс сусветнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА. Дзякуючы падтрымцы дзяржавы мы можам паказаць усяму свету наша ўнікальнае мастацтва, — выказала сваю думку лаўрэатка Прэзідэнцкай прэміі.

Маргарыта УШКЕВІЧ
Фота з адкрытых крыніц

Будучае і мінулае

Спецпрэміі Прэзідэнта дзеячам культуры і мастацтва ўдастоеныя два калектывы Гомельшчыны — дзіцячы сацыяльны пансіянат «Шчаслівыя ўсмешкі» і стваральнікі мемарыяльнага комплексу ў памяць аб вязнях Азарыцкага лагера смерці ў Калінкавіцкім раёне.

Работнікі пансіяната адзначаны за ўклад у развіццё творчага патэнцыялу дзяцей і маладых людзей з інваліднасцю, інтэграцыю інклюзіўнага мастацтва ў культурную прастору краіны. Установа працуе 14-ы год. Знешне яна нагадвае ўтульны катэджны гарадок: пяць жылых карпусоў і асобны, адкрыты два гады таму тэрапеўтычны рэабілітацыйны корпус. Абслугоўваюцца тут 140 чалавек: 65 — у групе дзённага знаходжання і 75 — (дзеці-сіроты, дзеці, якія засталіся без апекі бацькоў, і маладыя людзі з інваліднасцю) — кругласутачна. Адна з галоўных мэт работы калектыву «Шчаслівыя ўсмешкі» — нармалізацыя жыцця сям'яў, у якіх выхоўваюцца дзеці з інваліднасцю, асабліва з цяжкімі шматлікімі парушэннямі ў развіцці. Ва ўстанове аказваюць усе неабходныя сацыяльныя паслугі па псіхалага-педагагічнай карэкцыі, медыцынскай і сацыяльна-бытавой рэабілітацыі, прафарыентацыі і працоўнай тэрапіі. У групе дзённага знаходжання педагогі працуюць з дзецьмі і маладымі інвалідамі з Гомяля і Гомельскага раёна. Паслугай сацыяльнай перадышкі і кароткатэрміновага знаходжання ва ўстанове могуць скарыстацца жыхары з усіх раёнаў Гомельскай вобласці.

Высокай узнагародай адзначана таксама праца аўтарскага калектыву ства-

ральнікаў мемарыяльнага комплексу ў памяць аб вязнях Азарыцкага лагера смерці ў Калінкавіцкім раёне ў складзе начальніка бюро галоўных інжынераў праекта ААТ па комплексным праектаванні аб'ектаў жыллёва-грамадзянскага прызначэння «Інстытут Гомельска-грамадзянскага праекта» Вольгі Ачапоўскай, загадчыка навукова-асветнага аддзела Гомельскага абласнога музея ваеннай славы Вікторыі Заяц і загадчыка філіяла «Мемарыяльны комплекс вязням Азарыцкага лагера смерці» Калінкавіцкага краязнаўчага музея Зінаіды Хлебавец.

Маштабная рэканструкцыя мемарыяла ў Азарычах стала знакавым праектам для ўсёй краіны. Магчымасць далучыцца атрымаў кожны беларус — на рэканструкцыю комплексу былі накіраваны сродкі, заробленыя на рэспубліканскім суботніку. Адметнасць мемарыяльнага комплексу — першы ў краіне памятник знаку у гонар подзвігу савецкіх ваенных медыкаў, якім удалося спыніць эпідэмію тыфу пасля вызвалення палонных Азарыцкага лагера смерці.

Наталія КАПРЫЛЕНКА,
фота аўтара

«ЛіМ» працягвае знаёміць з меркаваннямі вядомых асоб, якія не толькі паглыблены ў літаратурны працэс, але і з'яўляюцца жыхарамі нашай краіны з актыўнай грамадзянскай пазіцыяй, неаб'якавымі да лёсу дзяржавы, якія самі шмат робяць для беларускай літаратуры, культуры і светлай будучыні дзяржавы.

Не хачу прамаўчаць

Як чалавек, які публікуецца ледзь не штодня (гэта — адразу адказваючы на пытанне «А сам?»), хачу пагаварыць з той самай творчай інтэлігенцыяй, для якой, уласна, і робіцца газета «ЛіМ».

Чаму вы саромеецеся, сябры, публічна выказаць свой патрыятызм і дзяржаўнасць? Няхай у мастацкай форме, але — выказаць?

У адной са сваіх кніг прыводзіў ужо прыклад простага экспрэс-тэста. «Ён немудрагелісты: «ты супраць санкцый, накіраваных на тваю Беларусь? Адкавай: так ці не». Калі так — напішы пра гэта ў сацсетках, раскажы па радыё, запішы ролік у інтэрнэце. Не? — усё зразумела: прадстаўнік «антаганістычнага класа». Цяпер, як ужо правільна гаварылася, патрыятызм павінен быць дзяржаўным. Інакш кажучы, дзейным — і асэнсаваным прытым».

І тут не толькі пра пісьменнікаў размова — мастакі іх зусім не аспрэджваюць. І архітэктары з дызайнерамі таксама. Як і тэатральныя з музычнымі дзеячы, а таксама літаратурна-мастацкія крытыкі. І гэта я толькі пра афіцыйныя творчыя саюзы кажу, пра некаторыя.

У якіх, па ідэі, павінны кіпець дыскусіі, разгарацца ідэалагічныя — а затым і творчыя — спрэчкі, нараджацца новыя сэнсы і выразныя сродкі... Увогуле, не хапае асабіста мне хоць нейкай «дзвіжухі» ў той грамадскай супольнасці, якая ўсведамляе сябе нібыта асобна ад іншых, пад назвай «творчай інтэлігенцыі».

Я сам, напрыклад, гатовы да дыскусіі з нязгоднымі — а такія, упэўнены, ёсць. Але яны чамусьці маўчаць. Дык не трэба цяпер саромецца: не той час не дварэ. Наадварот, хочацца выразнай, акрэсленай, зразумелай падтрымкі ад творчай інтэлігенцыі. Падтрымкі курсу роднай краіны, падтрымкі яе рэальнага

суверэнітэту, падтрымкі неабходных рэформ і неабходных рэпрэсій.

Так-так, «рыпрэсій» — бо менавіта так некаторыя называюць ачышчэнне грамадства ад падплітусных чаканцаў і затоеных змагароў. А таксама калі справядлівае пакаранне наганяе тых, хто ўлетку 20-га «гуляла-гуляю-ібуду-ляць», а потым такія спрабавалі вырашыць пытанні ці проста паспадываліся на «ўсіх не знойдуць».

Усіх знойдзем — і ў гэтым «мы» творчай інтэлігенцыі, мяркую, павінна стаць калі і не ў першых, дык у шэрагах. Ці не, калегі?

Зразумела, што творчы чалавек, з аднаго боку, заўсёды крышку (ці нават адчайна шмат) «супраціў». Гэта натуральна, гэта ў прыродзе рэчаў.

Але адначасова творчы чалавек толькі тады раскрывае свой патэнцыял, калі за ім становіцца (ці ўжо стаіць) мецэнат. А лепш — дзяржава. Няўжо ёсць іншыя прыжыццёвыя выпадкі? Мы ж не памешчыкі з вамі, не эксплуататары чужой прыгоннай працы, самі, усё самі, праўда ж?..

Мы ўсё ад дзяржавы сваё атрымалі, хто больш, хто менш, але — кожны. Як скарысталіся — іншае пытанне. Не атрымалі б — не былі б творцамі, не здолелі б. Такім чынам, мозг мастака павінен супаставіць праўду жыцця, руку, якая корміць, і ўласнае эга.

Калі не здольны — дзіця трэба вучыць. Калі здольны, але не хоча... А навошта такога і далей карміць? У самым агульным сэнсе гэтага слова.

Я блізка і выразна назіраў у пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, як частка творчай інтэлігенцыі не прыняла Аляксандра Лукашэнка як Прэзідэнта. Не на іх мове ён размаўляў, не па іх мерках ён сябе паводзіў, не даспадобы прыйшоўся, калі ўжо коротка.

Назіраў, і як частка той часткі, выканаўшы работу над сабой, над сваімі

памылкамі, прызнала, у рэшце рэшт, і ўнікальнасць асобы, і вернасць свайму народу і краіне, і стратэгічную мудрасць, і тактычную хітрасць. З мытараў у апосталы — шлях легальны, апісаны нават у Бібліі.

І вось цяпер мы з вамі завяршаем, ідучы на выбары, чарговы гістарычны віток у лёсе нашай Беларусі — а хто пра гэта піша? Спявае? Выказваецца? Я нават дапускаю, што і дагэтуль у вас — у часткі — засталіся пэўныя сумненні. Дык давайце! Паспрачайцеся, ці мае рацыю Гайдукевіч у сваім эпічным жэсце ці няхай паказвае яго Сыранкову ў адказ на прапанову таго аб уласнасці. Збярыце круглы стол на тэму бачных добрых якасцей і недахопаў Канапацкай на фоне Хіжняка — ці наадварот.

Толькі не маўчыце. Не заменяць лідары меркаванняў, прапагандысты і эксперты творчую інтэлігенцыю, дакладней, не здоліць прыкрыць яе бездапаможнае маўчанне. А цяпер не час маўчаць.

Інакш потым жа могуць спытаць: вы, значыць, не Талстой? Не Леў, атрымліваецца? Можна, аказваецца, маўчаць? Дык а навошта тады вы ўвогуле на казённых харчах пад'ядаецеся?

Добра памятаю, як у 20-м рэагавалі некаторыя таварышы рознага полу і кола: «Ой, а дзе Чырвоная Армія?» Са зразумелым працягам: калі яе няма, то чаго ўжо цяпер. Я ўсё роўна называю іх таварышамі, таму што не кожны можа ваяваць. Не ўсім бітва даспадобы і па сілах.

Ну тады — няхай, але вось цяпер — сітуацыя прама супрацьлеглая. Цяпер біцца ўжо не трэба — няма з кім! Затое трэба дапамагчы на будоўлі. Падставіць плячо рэформам. Выказацца на карысць курсу, якім ідзе краіна. Проста

праспяваць разам з народам, а то і запявалай калі-нікалі стаць.

І зноў не відаць гэтага ад творчай інтэлігенцыі. Што ж атрымліваецца — ні ўкрасці, ні папільнаваць? Зноў мае рацыю Уладзімір Ільіч Ленін праз сто гадоў? Не хочацца так думаць, калегі, вось зусім не хочацца... але і рэчаіснасць упартая.

Чаму важна не маўчаць? Бо нас чытаюць. Бо на нас глядзяць. Таму што шукаюць у нас і апраўданні, і перайманні, і нагоды — а мы ж з вамі, інжынеры чалавечых душ, добра ведаем: слабы чалавек. І ахвотна не даробіць, не дойдзе, не дацягне і не дацягнецца — асабліва калі мы (ці такія, як мы) дадзім яму для гэтага тую самую нагоду.

Ну, і потым: хтосьці ж павінен ісці наперадзе, збіраючы ўвесь вецер і ўсе камяні, але асабістым прыкладам ведучы за сабой? А чаму гэта павінна быць не творчая інтэлігенцыя са сваімі саюзамі, друкаванымі і рознымі органамі і іншымі дзейнымі структурамі?

Калі ўжо працягваць пра «рыпрэсіі»: так, многія творчыя людзі пацярпелі. Аднак іншыя — і таксама многія — як сыр у масле плавалі, няўжо не? І дзеці іх, а ў некаторых яшчэ і ўнукі, і праўнукі атрымалі ў спадчыну срэбныя лыжкі ў раток. Ці роўная аддача?

І потым: можа, гэта такія жыццёвыя балансы, гэтакі закон захавання, і «рыпрэсіі» ні пры чым?

Наўмысна ўкінуў у гэтым артыкуле адразу некалькі тэм для дыскусій. Шырокіх такіх, заўзятых, з ідэямі і крыкамі, але без крыўд. Без асабістых крыўд. Таму што — «мне за дзяржаву крыўдна».

Крыўдна — і вельмі хочацца, каб вы перасталі маўчаць. Цяпер самы час, паверце.

Андрэй МУКАВОЗЧЫК,
член Прэзідыума
Саюза пісьменнікаў Беларусі

«Удзячнасцю за тое, чым жывём сёння, вылучаецца сучасны беларус»

З аднаго боку, беларуская літаратура, як і ўся сусветная, апошнім часам развіваецца ў новых умовах. Звычайнай кнізе з'явілася альтэрнатыва — сеткавая літаратура (нават з'яўляюцца спробы генерывання тэкстаў нейрасеткамі). Сёння роля сусветнага павуціння часцяком вызначае далейшы творчы шлях пісьменніка, выбар тэм, жанраў, тэхнікі падачы сюжэтай інфармацыі, рэкламы сваёй творчасці. Але нашым літаратарам удалося захаваць сваю самабытнасць, арыгінальнасць, паказаць праз творы душэўную чысціню беларуса.

Чаму ў беларускай літаратуры няма «нерва»? Гэта, найперш, адлюстраванне нашага менталітэту. Міралюбнасцю, талерантнасцю, здольнасцю да нетаропкіх разваг і мудрых высноў, глыбокай павагай да бацькоў, радзімы, роднага слова, удумлівым позіркам у сваю гісторыю і ўдзячнасцю за тое, чым жывём сёння, вылучаецца сучасны беларус. Гэта прыемна здзіўляе замежных чытачоў, і гэтай адметнасцю мы можам ганарыцца. Сучасныя творцы заклапочаны ўзбагачэннем нацыянальнага мастацкага слова, працуюць у розных жанрах, выдаецца шмат кніг кразнаўчай накіраванасці, шырокаму чытачу даступная літаратура на любы густ.

Так, часта пытаюцца, дзе ж тытаны беларускай літаратуры, якія ідуць услед за Якубам Коласам, Уладзімірам Караткевічам, Васілём Быкавым, Іванам Шамякіным? Літаратура — справа сур'езная, таму поспех заўсёды замацоўваецца часам і не мае тэрмінаў.

Літаратуразнаўцы, чытачы на працягу стагоддзяў удумліва адкрываюць для сябе таямніцы пісьменніцкай працы. Я ўпэўнена, што творы многіх сучасных паэтаў і празаікаў з цягам часу стануць залатым фондам нашай культуры і нашчадкі будуць захапляцца творчасцю пісьменнікаў пачатку XXI стагоддзя.

Скразная праблематыка ва ўсе часы ў пісьменнікаў адна — супрацьстаянне добра і зла і роля чалавека ў грамадстве. Сёння і літаратараў, і чытачоў хвалююць тэмы Вялікай Айчыннай вайны, гістарычнай праўды, мастацкае асэнсаванне працэсаў нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі 1921—1939 гадоў праз вывучэнне творчасці і лёсаў паэтаў, актыўных удзельнікаў усенароднай барацьбы, праз успаміны знаёмых і родных. Паглыбляючыся ў літаратурную спадчыну, мы падводзім чытача да аналізу мінулага і сучаснага, да разумення таго, якой цаной нам даліся наша дзяржаўнасць і сённяшні дабрабыт. Таму задача сучаснага пісьменніка — выхаваць беларуса-патрыёта, захопленнага надзённымі добрымі справамі на карысць свайго народа.

Сёння паэт больш, чым паэт. Паэзія — свет, які, мабыць, упаўсядзённым жыццём і не заўважаем. А ўявіце, калі мы выключым у сваім унутраным пакойчыку «лямпачку»? Адрозна згубім сябе ў цемры. У 1965 годзе рускі літаратуразнаўца Яўгеній Мазалькоў, які прысвяціў сваю работу беларускім творцам, назваў нашу краіну «спеўнай зямлёй». Прыгожае пісьменства — не толькі асабісты поспех майстра слова, гэта духоўнае развіццё кожнага чалавека, грамадства. Саюз пісьменнікаў Беларусі падтрымлівае талентаў,

папулярызуе сапраўдную творчасць, дапамагае наваесці масткі паміж пісьменнікам і чытачом. Пры гэтым немагчыма развіццё літаратурнага працэсу без пераемнасці пакаленняў, захавання традыцый. Лічу, што ў творчасці не можа быць канкурэнцыі, бо кожны аўтар самабытны, займае сваю нішу.

Берасцейшчына знаходзіцца на культурным скрыжаванні, паміж Усходам і Захадам. Адметнасць гісторыі наклала свой адбітак на развіццё літаратуры. Дыялектныя гаворкі, культурныя набыткі, звычаі, якія праз вякі пранеслі берасцейцы, узбагацілі беларускую літаратуру. Сучасная творчасць Берасцейшчыны вызначаецца сваёй разнастайнасцю. Напрыклад, Віктар Рэчыц усё жыццё прысвациў сатыры і гумару, Сяргей Белаяр захапляе навуковай фантастыкай, Анатоль Бярнацкі пашырае круггляд чытача, працуючы ў жанры нон-фікшн, даволі глыбокімі кразнаўчымі працамі вылучаецца творчасць Таццяны Канапацкай і Анатоля Бензерука, Анатоль Брытун здзіўляе аматараў літаратуры прыгодніцкімі кнігамі, Зінаідзе Дудзюк і Расціславу Бензеруку падуладны ўсе жанры ад афарызмаў да драматургіі, прафесійна нашы пісьменнікі займаюцца і перакладчыцкай дзейнасцю, пішуць творы для дзяцей і падлеткаў. Брэстчына асабліва моцна выяўляецца ў паэтычных творах. Лірыкі звяртаюцца да ўласнай памяці, гісторыі роднага краю, навакольнай прыгажосці, агульнай філасофіі жыцця і свайго асабістага вопыту.

Таццяна ДЗЕМІДОВІЧ,
старшыня Брэсцкага абласнога аддзялення
Саюза пісьменнікаў Беларусі

Без права на забыццё

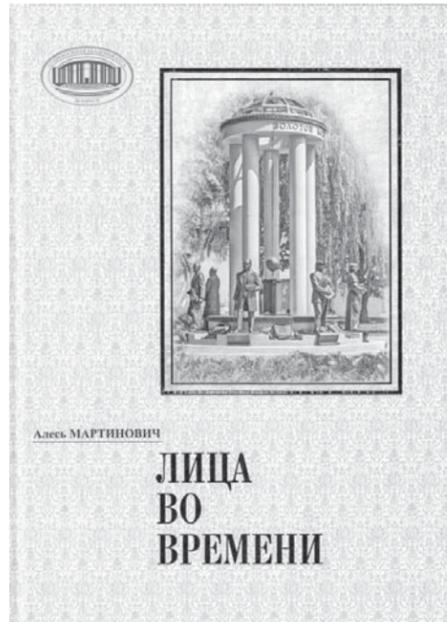
Тыя, хто бывае ў прыгожым і ўтульным скверы каля будынка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, не маглі не заўважыць ратонду з сямі скульптур, што з'явілася ў кастрычніку 2023 года, напярэдадні 95-годдзя юбілею галоўнай навуковай установы краіны. Ідэя праекта, як і шмат якіх іншых па ўпрыгожванні акадэмічнай прасторы, належыць Старшыні Прэзідыума НАН Беларусі акадэміку Уладзіміру Гусакову. Аўтарамі кампазіцыі сталі вядомы архітэктар Армен Сардараў, скульптары Алена Хараберуш і Аляксей Пакульнікі.

Цяпер ёсць магчымасць і глыбей пазнаёміцца з жыццём і дзейнасцю тых, хто прадстаўлены ў гэтай кампазіцыі «Залатое кольца беларускай навукі»: у выдавецтве «Беларуская навука» выйшла кніга Алеся Марціновіча «Лица во времени». Па жанры матэрыялы, прадстаўленыя ў ёй, у нечым набліжаюцца да тых, з якіх складаецца знакамітая серыя «ЖЗЛ» маскоўскага выдавецтва «Молодая гвардия» — жыццё персанажа ад яго нараджэння да смерці, а таксама найбольш значныя яго дасягненні, не абмянаючы, калі гэта важна, і асаблівых момантаў. Безумоўна, у гэтай кнізе жыццё персанажаў прадстаўлены ў скарочаным выглядзе з-за абмежаванасці яе аб'ёму. Ці тады, калі фактаў няшмат. Хоць аўтар і тут знаходзіць выйсце, як гэта відаць з апаведу пра Кірылу Тураўскага «Чего не знал Геродот», якім кніга адкрываецца.

Кірыла Тураўскі, з чым пагодзяцца і даследчыкі, вядомы «прежде всего благодаря его произведениям, пришедшим к нам из далекого XXII века. Только немногие догадываются, что вряд ли бы так много он написал, если бы не был столпником. Кстати, первым не только на территории теперешней Беларуси а и одним из первых во всей Восточной Европе. Хотя откуда знать, если многие о столпниках ничего не слышали». Гэтая канстатацыя і падказала Алеся Марціновічу, якім шляхам пайсці. Ён адштурхнуўся ад жыцця хрысціянскага манаха, які жыў у V стагоддзі на тэрыторыі сучаснай Сірыі і ўвайшоў у гісторыю як Сімяон Стоўпнік.

І, канешне, Аляксей Марціновіч уважліва перагортвае старонкі творчай спадчыны Кірылы Тураўскага. Усё гэта, разам узятая, як бы раскрыццё таго, што сказана ў эпіграфіках да апаведу пра яго. У першым думкамі дзеліцца Іван Саверчанка: «Кирилл Туровский — начинающий белорусской философской, художественной и научно-филологической традиции. Идеиное содержание произведений Кирилла Туровского, их поэтика, семиотика и стилистика свидетельствуют о его феноменальных способностях, эстетическом вкусе и неповторимом литературном таланте. Он впервые перенес на национальную философскую и литературно-культурную почву главные христианско-религиозные темы, очерченные в Библии и произведениях святых отцов церкви, придав им новое звучание <...>, общечеловеческое доминирует над профессиональным, духовное и небесное в них тесно соединено с земным и повседневыми материальными потребностями и желаниями, переживаниями и страхом, сомнениями и противоречиями». У другім эпіграфі прамаўляе сам Кірыла Тураўскі: «Я не жнец, а собираю колосья; я не художник в книжных делах...»

Прынцып двух эпіграфі характэрны і для іншых матэрыялаў. У іх таксама аб персанажах выказваецца хто-небудзь з даследчыкаў, а пасля даецца слова ім. У гэтым сэнсе характэрны апавед пра Сімяона Полацкага. Вядомы спецыяліст па гісторыі рускай культуры, грамадска-палітычнай думкі, этнаграфіі,

не тот мудр, кто много грамоты умеет, а тот мудр, кто много добра творит».

Пра гэта падрабязна і расказвае Аляксей Марціновіч, не абыходзячы ніводны бок яго дзейнасці. Ды як жа інакш, калі, як відаць з назвы матэрыялу, здзейсненае ім — «премудрость на все века». Для доказу гэтага прыводзяцца факты не толькі добра вядомыя. Прынамсі, аб гэтым сведчыць тое, што апавядальнік звяртаецца да кнігі Іерафея Татарскага «Симеон Полоцкий (его жизнь и творчество): Опыт исследования истории просвещения и внутренней церковной жизни во вторую половину XVII века», што выйшла ў 1886 годзе.

Яшчэ адзін слаўны палачанін — Францыск Скарына, які з'яўляецца неад'емнай «частью полоцкой старины» — герой аднайменнага апаведу, развагі пра якога Палярэднячаў згадвае пра Сімяона Полацкага. Гэтым разам Аляксей Марціновіч пайшоў іншым шляхам, асаблівую ўвагу засяродзіўшы на двух момантах з біяграфіі ўсходнеславянскага і беларускага першадрукара, філосафа-гуманіста, пісьменніка, грамадскага дзеяча, перакладчыка Бібліі і выдаўца яе. Эпіграфамі ўзяты словы народнага пісьменніка Беларусі Івана Навуменкі, а таксама знакамітае скарынаўскае выказванне аб сувязі чалавека з яго роднымі мясцінамі. Аўтар шмат увагі ўдзяляе высвятленню сапраўднага імені першадрукара. Пры гэтым падзяляе меркаванні літаратуразнаўцы Уладзіміра Казбурка, а таксама разважае пра аздабленне кнігі Скарыны, пагаджаючыся, як відаць з тэксту, з поглядамі доктара мастацтвазнаўства і мастака-жывапісца Віктара Шматава.

У гэтым выпадку ў некаторых чытачоў, асабліва, калі гэта людзі, звязаныя з вывучэннем згаданых праблем, могуць быць свае меркаванні. Аднак не варта забываць, што кніга ўсё ж у асноўным папулярная. У задачы аўтара не ўваходзіла з кім-небудзь дыскуціраваць. Калі ж па нейкім пытанні няма пэўнасці, улічваюцца і іншыя варыянты. Гэта ў большай ступені тычыцца апаведу пра ваеннага інжынера войска Вялікага Княства Літоўскага, тэарэтыка і практыка-артылерыста Казіміра Семяновіча («Катюша» из XVII века). Правільней, асобных момантаў з яго біяграфій, бо факты, якія ёсць у наяўнасці, супярэчлівыя, не ўсё захавалася. Затое відавочным становіцца здзейсненае ім, таму невыпадкова так і называецца матэрыял у кнізе.

Героямі яе сталі таксама Яўстафій Тышкевіч («Древность как дивная страна»), Яўхім Карскі («Снятся сны о Белорусии...»), Усевалад Ігнатоўскі («Время — жить, время — оставаться»). Першы з іх са сваім старэйшым братам Канстанцінам заклаў асновы беларускай археалогіі і музейзнаўства. Выданне Яўхіма Карскага «Беларусь» ў трох кнігах, сямі выпусках — найвышэйшае дасягненне

еўрапейскай славістыкі канца XIX — пачатку XX стст. Гэта фактычна энцыклапедыя беларусказнаўства. А Усевалад Ігнатоўскі — вядомы гісторык, грамадскі і палітычны дзеяч, першы прэзідэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Прадмову да кнігі акадэмік Уладзімір Гусакоў назваў «Сем сімвалаў беларускай навукі і культуры». Па сутнасці, як гэта бывае ў падобных выпадках, з'явілася запрашэнне выразней убачыць тых, пра каго апавядаецца, больш уважліва і дэталёва пазнаёміцца з гэтымі найвыдатнейшымі ўраджэнцамі Беларусі. Аднак перадусім Уладзімір Рыгоравіч засяроджае ўвагу і на не менш важным. Сказанае ім у завяршэнне прадмовы скразной ніткай праходзіць не толькі цераз яе, але і набывае асэнсаванае гучанне — праз асобныя лёсы, падзеі — больш важныя і менш, выліваючыся ў плынь свайго часу, а, вылучаючыся з яго, скіроўваецца і ў дзень сённяшні, нагадваючы, што зямля беларуская ва ўсе часы была багатая на людзей таленавітых і годных, якія, жывучы і працуючы ў сваім часе, абганялі яго ў пачатках і набытках, у нечым уяўляючы і дзень сённяшні: «Семь белорусских учёных и деятелей культуры, о которых идет речь в книге, являются представителями разных эпох, начиная с XII в. и заканчивая 20—30-ми гг. века XX. Однако есть то, что их объединяет, — любовь к родной стране, белорусскому языку, культуре, литературе, истории и, без сомнения, к согражданам, ради которых они преданно служили науке и культуре, тем самым оказав огромное влияние на жизнь будущих поколений. Теперь они увековечены в архитектурно-художественной композиции “Золотое кольцо белорусской науки”. В образах выдающихся людей, гениев нации символически запечатлен труд множества белорусских ученых, которые, несмотря на трудности и неудачи, всегда шли вперед, от открытия к открытию, ради развития и процветания нашей Отчизны».

Сказанае Старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі набывае яшчэ большую значнасць у сувязі з увядзеннем у абарот такога паняцця, як «беларускі свет». Аб ім акадэмік Уладзімір Гусакоў паведаміў, пра што нагадвае аўтар кнігі «Лица во времени», 12 чэрвеня 2024 года на маладзёжным навуковым форуме «Беларускі свет: погляд навукі і праваслаўя». На ім Уладзімір Рыгоравіч сказаў: «Следует особо подчеркнуть, что сегодня вводим в оборот такое обобщенное для всей нашей гуманитаристики понятие, как “белорусский мир”, заранее утверждая, что оно включает в себя целую систему общенациональных ценностей — от древней истории и культуры до современного мироустройства, включая традиционное мировоззрение нашего народа».

Безумоўна, спазнанне «беларускага свету» немагчыма без ведання жыцця і навуковага подзвігу (а здзейсненае ім інакш не назавеш) тых, хто ўваблены ў гэтых скульптурах. Кніга Алеся Марціновіча «Лица во времени» на рускай мове, таму з ёю маюць магчымасць пазнаёміцца не толькі беларускамоўныя чытачы. Цікаваць да яе, несумненна, выкліча і тое, што аўтар для таго, каб быць як мага больш аб'ектыўным, прыцягнуў вялікую колькасць фактычнага матэрыялу. Спіс толькі асноўных выкарыстаных крыніц налічвае 72 пазіцыі.

Адметнасць кнігі і ў тым, што яна з густам аформлена. Змешчаны шматлікія ілюстрацыі, як даўніх часоў, звязаныя з жыццём і дзейнасцю персанажаў, так і сённяшні, з якіх відаць, як уваквечваецца іх памяць. Мелаваная папера, выкарыстаная для друку, сведчыць аб тым, што гэта ў пэўнай ступені і кнігальбом, якую прыемна будзе атрымаць і ў якасці падарунка, а для такіх мят яна не ў апошнюю чаргу і прызначана.

Сяргей ВІЗДОРСКИ

Фрагмент кампазіцыі «Залатое кольца беларускай навукі».

Яго пустэльніцтва, перакананы аўтар кнігі, шмат у чым нагадвае і пустэльніцтва Кірылы Тураўскага. Яшчэ больш дапамагла Алеся Марціновічу ў спасціжэнні вобліку гэтага асветніка ў служэнні Промыслу Усавышняга апавесць Мікалая Ласкова «Скоморох Памфалон». Аналізуючы яе, ён прыйшоў да высновы, што гэтая «нравственно-философская повесть <...> интересна <...> также тем, что она дает ответ на вопрос, как жить. Выводы могут быть разные, но одинакового ответа нет. Главное в том, чтобы, преодолевая возникающие сомнения, не утрачивать родства с Всевышним». Адсюль і выснова: «Не кажется ли нам, что подобные мысли одолевали и Кирилла Туровского, когда он находился в столпе?»

фалькларыстыкі, крыніцазнаўства і археаграфіі Леў Пушкароў, дарэчы, аўтар кнігі пра Сімяона Полацкага ў серыі «ЖЗЛ», разглядае яго творчасць у расійскім кантэксце: «В творчестве Есенина, Блока, Некрасова, Лермонтова, Пушкина с наибольшей яркостью, полнотой проявилось национальное своеобразие русского народа. Но если мы захотим прийти до начала как непрерывного литературного процесса, если мы стараемся прийти до ее истоков, установить первого профессионального русского поэта, то мы неизбежно должны будем обратиться к произведениям Симеона Полоцкого». У другім эпіграфі слова самому Сімяону Полацкаму: «Не ищи, человек, мудрости, ищи кротости: еще обрящещи кротость, и одолеши мудрость;

«Добра жыць у роднай старане...»

Перагортваючы старонкі біяграфіі паэта Уладзіміра Хадькі, якая, на жаль, кароткая, часам прыходзіць думка: пражыві ён болей, відаць, узяўся б за прозу. Ды не якую-небудзь, а аўтабіяграфічную. Напрыклад, напісаў бы аповесць. У ёй было б шмат таго, што дазваляе прасачыць праламленне часу ў канкрэтных жыццёвых абставінах. Мяркуюць самі... Мог бы пачаць яе з дзяцінства сваёй маці, якая служыла панам, калі ёй было ўсяго 10 гадоў. І не дзе-небудзь, а ў Мінску. І пракай была, і швачкай, і кухаркай. Там і пазнаёмілася з Марцінам Хадькам, які са сваёй роднай вёскай Дудзічы (цяпер Пухавіцкі раён) накіраваўся ў губернскае горад на заробкі, стаў парабкам.

У сям'і нарадзілася 12 дзяцей, аднаго з іх, якое з'явілася на свет 3 студзеня 1905 года ў вёсцы Цітва (гэта таксама колішняя Ігуменшчына), назвалі Валодзем.. Цікаваць да ведаў ён праявіў рана, але авалодваць ім было цяжка, бо давлялася дапамогаць сям'і, таму ў 12 гадоў прадоўжыў сямейную прафесію. Будучы парабкам, у Дудзіцкую пачатковую школу хадзіў толькі зімой. Балазе, бацькі пайшлі яму насустрач. Мізэрныя грошы, што заставаліся ў сям'і, давалі яму на кнігі, і хутка ў Валодзі з'явілася невялічкая асабістая бібліятэчка.

Атрыманых у пачатковай школе і дзякуючы самаадукацыі ведаў хапіла, каб паступіць на Мінскія агульнаадукацыйныя курсы. Пасля іх заканчэння працаваў настаўнікам пачатковых класаў у вёсцы Асака Дудзіцкага сельсавета, служыў у Чырвонай Арміі, быў сакратаром Дудзіцкага сельсавета. І ўвесь час марыў аб вышэйшай адукацыі. Аднак у 1928 годзе да паступлення ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт не дапусцілі, палічылі, што не мае для гэтага дастатковай падрыхтоўкі.

Адмова засмуціла, але жыццёвыя крылы хоць і былі крыху падрэзаны, усё ж трымаліся на вышыні. У Дудзіцкім сельсавете арганізаваў мастацкую самадзейнасць, кіраваў літаратурным гуртком, сам пісаў вершы. Невядома, ці пасылаў іх у якую-небудзь рэдакцыю, але ўжо ў 1925 годзе ўваходзіў у літаратурнае аб'яднанне «Маладняк». Калі ж служыў у войску, стаў удзельнікам 1-га Усебеларускага з'езда гэтай творчай арганізацыі, які праходзіў 25—29 лістапада ў тым жа 1925 годзе. А з вершамі ўпершыню выступіў у друку ў наступным годзе: «Пуціна срэбная, сінь бору мудрая...» («Чырвоны сейбіт», № 4), «На паляны беленькай паясок...» («Савецкая Беларусь», 25 снежня), «Беларусь» і «Вясна» («Чырвоная змена», 30 мая). Не прымусіў сябе чакаць і яго першы паэтычны зборнік «Суніцы», які пачаў шыць свет таксама ў 1926 годзе.

Значылася б у гэтым аўтабіяграфічным творы і месца аповедаў аб удзеле ў «ТАВІЗ» («Таварыстве аматараў выпіць і закусьці»). Як вядома, пра яго дзейнасць хоць і захаваліся пэўныя звесткі, яны часам супярэчлівыя. Не заўсёды ўдаецца высветліць, дзе праўда, а дзе жаданне ўсё падаць, як лічыў патрэбным той, хто меў дачыненне да гэтай арганізацыі. Калі б больш пражыў Уладзімір Хадька, цікава было б ведаць і яго меркаванні.

Несумненна, ён абавязкова падзяліўся б і ўражаннямі ад сустрэч з літаратарамі, якія пісалі пра яго: Сяргей Грахоўскі, Аляксей Зарыцкі, Павел Пруднікаў, Мікола Хведаровіч і іншыя. А хіба не цікава было б даведацца, як узнік арыгінальны псеўданім Лухалі, у аснове якога ляжыць пачатак прозвішчаў Максіма Лужаніна, самога Уладзіміра Хадькі, Сцяпана Ліхадзіеўскага, даведацца, як пісалі яны калектыўныя пародыі.

Уладзімір Хадька.

Ды гэтага, зразумела, ніколі не будзе. Адно застаецца: уважліва ўчытвацца ў творы Уладзіміра Хадькі, у лірычным героі якіх пазнаецца ён сам, а праз яго шмат у чым паўстае і рэвалюцыйны час, які прынёс шмат здзяйсненняў. Пісаў пра тое, што яго хвалявала, а пры гэтым шмат удзяляў увагі ўдасканаленню творчага майстэрства. Гэта відаць і з яго першай кнігі. Ужо ў назве яе паўстае любасць да краявідаў, знаёмых яму з маленства. Суніцы выступаюць як частка малой радзімы:

*Сонца узгорак адхукала ласкамі,
Шоўкам ўзялася травіца, —
І разгарнуліся вясёлымі краскамі
Суніцы.*

Уся ж Радзіма паўстае ў вершы «Беларусь». Параўнанне, якое ён ужыў, сёння ў розных варыянтах можна сустрэць у многіх паэтаў. Але ён стаў адным з першых:

*Не, не веру, брат, я, каб была прыгажэй
Па пякноце сваёй Швейцарыя!..*

Адметную Швейцарыю, што Беларуска называецца, паказваў шмат у якіх вершах: «Вясна», «Жнівень», «Раніца», «Ой, восень!..» і іншыя. Пейзажныя малюнкi імкнуўся аздобіць вобразамі, якіх у іншых паэтаў не напаткаеш. Для прыкладу: «Патрулі вясковай грэблі, // Радасць дзеляць з намі вербы...» ці «Абапёршысь на бярозку, // Месяц крывіца на вёску». Альбо «Жвава конік без пугі ў калёсах бяжыць // Па істужцы пясочнай — дарозе...»

Хоць калі-нікалі страчваў пачуццё густу. Не столькі ў вершах прыродапісальных, колькі ў творах, у якіх лірычны герой, вітаючы новае жыццё, прыходзіў да катэгарычных меркаванняў: «Хутка куляю мы сродзім камсамольскай // Бажанят з нябёс», паэтычных рэбусах: «Бульбянай песняй скача ў кашалі», «Маіх дзён ён кудравіць галоў», «Жыццём п'яная думка каса» і іншыя.

Не ўсё аднолькава значна і ў зборніках «Выбраныя вершы» (1932) і «Радасны будзень» (1935). Але найлепшае ў іх, як і ў першай кнізе, трапляе пад тое, што ён сказаў у вершы «Гудуць слупы»: «З сяброў сваіх я самы сціплы лірык». Гэты «самы сціплы лірык» хацеў, каб яго паэзія несла ў сабе «пачуццё паэта, думку грамадзяніна». У найлепшых творах згаданых зборнікаў гэта яму і ўдавалася. Найперш у лірычных цыклах «На ўзвях дзён» і «Песні з поўдня». Перажыванні лірычнага героя, што тычацца яго ўнутранага свету, паяднаны з грамадзянскімі матывамі. У абодвух выпадках відавочна значнае майстэрства. Глыбокі

лірызм цесна знітаваны з высвятленнем свайго становішча сярод іншых людзей.

Як і іншыя маладыя тагачасныя паэты, ён знаходзіўся ў пастаянным мастакоўскім пошуку. Пры гэтым арыентаваўся на творчасць тых аўтараў, якія яму падабаліся. Адна бядя: пры гэтым калі-нікалі слепа карыстаўся іх прыёмамі, на што звяртаў увагу Варлен Бечык, рэцэнзуючы яго «Выбраныя вершы», якія выпусціла Дзяржаўная выдавецтва БССР ў 1956 годзе: «Ён настойліва парушаў розныя лексічныя пласты, напружана шукаў сябе на скрыжаванні розных паэтычных традыцый — пераймаў і засвойваў і Ясеніна («снов беззоровую радость»), імажынісцкую вобразнасць, і Блока <...>, і вобразную экспрэсіўнасць Асеева».

Але гэтыя пошукі і плён прыносілі. Як у вершы «На ўзвях дзён». Лірычнаму герою хацелася «мець свой сад і дом», у якім ён «прымець з пярсцёнкам залатым князёўну дзён маіх». Аналізуючы творчасць Уладзіміра Хадькі, Рыгор Бярозкін у свой час звярнуў увагу на тое, што гэтым шмат гадоў жыў Мікіта Маргунок з «Краіны Муравіі» Аляксандра Твардоўскага: «Земля в длину и ширину — // Кругом своя. // Посеешь бубочку одну, // И та твоя...»

Народныя пясняры Беларусі Янка Купала, па ўспамінах яго сучаснікаў, з прыязнасцю ставіўся да маладых літаратараў, на якіх ускладаў немалыя надзеі. У шэрагу іх быў і Уладзімір Хадька, але творчая любоў Івана Дамінікавіча да яго спалучалася з патрабавальнасцю. Наколькі гэта праўдзіва, відаць з эпіграмы «Валодзю Хадьку», напісанай у 1934 годзе. Не адмаўляючы яго талент, Янка Купала тактоўна дае і некаторыя парады. Адзначаючы пэўныя задаткі маладога калегі па пярцы, клапоціцца, каб ён пазбаўляўся недахопаў, што ёсць у яго творчасці:

*Хадька хадькае,
Дзябае,
Сто вершаў задумністых
Выбавіў.*

*Мой мілы, мой добры Валодзя!
Па-мойму, во гэтак здаецца:
«Задумністых» можа ўжо годзе,
А болей — ад сэрца, ад сэрца...»*

Уладзімір Хадька, як сведчыць яго адказ на гэтую эпіграму, з заўвагамі пагадзіўся: «Задумністых вершаў я збаяў // За век свой ці многа, ці мала». Аднак у яго звароце важны адзін момант, на што звярнуў увагу даследчык творчасці Уладзіміра Хадькі Анатоль Верабей: «У Хадька напісаў адказ <...> пад назвай «Ад сэрца», дзе, пераймаючы стыль купалаўскага верша «Я не паэта», самакрытычна ацэньвае сваю паэзію». І пасвойму запэўнівае, што заўвагі прыме пад увагу:

*Я рад зразумелым быць свету,
Дзе даль ледзяная адтала...
А што не здалося дагэтуль, —
Прабачце мне, Янка Купала.*

Янка Купала ў эпіграме не толькі вызначыў: каб было «болей — ад сэрца, ад сэрца...» Часам запрашаў яго на сустрэчы з чытачамі. Не толькі для таго, каб жыццё вывучыў, але і каб упэўніўся, як чытачы рэагуюць на напісанае ім. Адна з такіх сустрэч адбылася ў маі 1932 года ў Барысаве на ўрачыстым пасяджэнні бюро РК ЛКСМБ, дзе прысутнічаў гарадскі камсамольскі актывіст. З радасцю моладзь вітала пісьменнікаў.

Найперш народнага песняра, але ён з'явіўся не адзін, а запрасіў з сабой Сымона Баранавых, Сцяпана Ліхадзіеўскага, Уладзіміра Хадьку, Станіслава Шушкевіча. У такой аўтарытэтай творчай кагорце цяжка было звярнуць на сябе

ўвагу, але, па ўспамінах Станіслава Пятровіча, «Уладзімір Хадька вельмі ж спадабаўся барысаўчанам. Слухачы пачулі цёплую лірыку, якая кранала душу і сэрца». Былі і іншыя сустрэчы. Нібы прадчуваў, што нядоўгім будзе яго шлях у літаратуры, таму спяшаўся зрабіць як мага больш. Імкнуўся часцей сустракацца з чытачамі, але больш аддаваўся творчасці. Часу для гэтага меў шмат, бо, папрацаваўшы ў 1929 годзе сакратаром рэдакцыі часопіса «Польмя», у 30-я гады мінулага стагоддзя жыў як пісьменнік-прафесіянал.

На тое, што рана выбраў гэты шлях, безумоўна, паўплывала яго вялікая працаздольнасць. Але не ў галіне паэзіі. Высокамастацкія вершы на паток не пусціш. Добра ведаючы беларускую мову, плённа займаўся перакладамі. Прынамсі, пераўвасобіў шмат твораў Максіма Горкага, срод якіх «Песня пра Буравесніка», «Мяшчане», «На дне», «Дзеці сонца» і іншыя, што склалі пяты і шосты тамы яго Збору твораў, што выйшлі ў Мінску ў 1935 годзе. Дзякуючы Уладзіміру Хадьку беларускія чытачы на сваёй роднай мове чыталі «Ціхі Дон» Міхаіла Шалахава. Ды і раман Кузьмы Гарбунова «Ледалом», пра які высокай думкі быў Максім Горкі. Некаторыя іншыя творы — таксама.

Нізка Уладзіміра Хадькі «За строем дат і рубрык» (1934), у якой, нельга не пагадзіцца з Анатолем Вераб'ём, «паэт, майстар малых вершаваных форм выявіў здольнасць да маштабнага эпічнага мыслення», заканчваецца такімі радкамі:

*...І хай было, што сэрцу не далася,
Што згинула ў гадах, як гук пусты,
І не засмучаны, што прыйдзе восень
І ацярэць дрэвы і кусты.
Душа такой штогодняй змене рада —
(Хай у ёй свой лёс варожы зброд кляне!) —
І пад суровы вецер лістапада
Мне добра жыць у роднай старане.
Мне добра нець акрэсленай і зычней,
І з новым крокам, новым днём турбот —
Смянаціцаты ўспомніць добры год,
Адсвяткаваць смянаціцаты Кастрычнік.*

Былі ў яго і іншыя Кастрычнікі, ды, на жаль, няшмат. Да чарговага не дажыў: не стала 1 ліпеня 1940 года. Шкада, што і род яго не быў прадоўжаны. Жонку і сына ў Вялікую Айчынную вайну фашысцкія нелюдзі знішчылі ў Трасцянецкіх лагерах смерці. А паэзія... Бадай, лепш, як гэта зрабіў Варлен Бечык, не скажаш: «Не ўсё, што было створана Уладзімірам Хадькам, заслугоўвае безумоўнай увагі чытача. Адна багата пакінуў ён і даўгавачнага, трывалага — таго, што і сёння пакідае за ім пачэснае месца ў паэтычным страі. Яго паэзія дае нам добры прыклад шчырага, неўтаймаванага і шырокага творчага пошуку новага зместу і новых сродкаў выражэння. Сёння ўжо не можа быць сумненняў у плённасці гэтага пошуку і яго ўнутранай неабходнасці для самога Хадькі. І ўсё выразней бачыцца, усё глыбей адчуваецца, што гэты пошук быў патрэбны для ўсёй беларускай паэзіі — для яе грамадскай паўнагучнасці, багацця лірызму, унутранай напоўненасці і разведкі новых шляхоў паэтычнага пранікнення ў душэўны свет савецкіх людзей».

Хіба што да месца дадаць і нас з вамі, бо, як мне здаецца, некалі сказанае народным паэтам Беларусі Піменам Панчанкам: «Нарадзіў Кастрычнік нас, снежань парадніў», па-ранейшаму актуальнае. Жывём мы ў суверэнай Беларусі, не забываем сваю багатую гісторыю, але ў згодзе і ладзе з прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей. Гэта тое самае, што хвалявала і лірычнага героя Уладзіміра Хадькі.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Крыніца пазітыву

«Наша дружная мужчынская каманда», — кажа Аляксей Смірноў аб сваёй сям’і. Мужчына стаў удаўцом, калі яго сыну Радзівону споўнілася ўсяго тры гады. Найменш ён хацеў, каб іх маленькую сям’ю шкадавалі, а найбольш — каб у сына было цікавае і шчаслівае дзяцінства. Сёння Радзівон Смірноў — лаўрэат міжнародных конкурсаў, самы юны артыст Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага музычнага тэатра і аматар футбола.

Тата: «Не хацелася б, каб хлопчык ператварыўся ў маленькага дарослага»

— Аляксей, калі вы звярнулі ўвагу на музыкальнае здольнасці сына?

— Не было канкрэтнага моманту. Здольнасці яму перадаліся ад мамы — музыканта, дырыжора, уладальніцы прыгожага голасу. У нас у доме заўсёды гучала музыка. Таму Радзівон спяваць і размаўляць пачаў адначасова. У яго выдатна атрымлівалася. Яшчэ ў дашкольным узросце сын наведваў музычную студыю. І школу мы абралі з музычным ухілам, але я пытаўся ў Радзівона, ці хоча ён займацца музыкай ужо на іншым узроўні. Падтрымліваю інтарэсы сына і стараюся па магчымасці дапамагаць у гэтым.

— А як Радзівон стаў самым юным артыстам музычнага тэатра?

— Пасля ўдзелу ў шматлікіх конкурсах мы вырашылі схадзіць праслухацца да мастацкага кіраўніка Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага музычнага тэатра Адама Асманавіча Мурзіча, які лічыцца ў Беларусі адным з найлепшых педагогаў. Па шчаслівай выпадковасці музычнаму тэатру патрэбна было дзіця на ролю Трубадура-малодшага ў мюзікле «Прыгоды брэменскіх музыкантаў». Адам Асманавіч праслухаў Радзівона і сказаў: «Прыступайце да рэпетыцый». Народнай артыстыцы Маргарыце Александровіч даручылі быць педагогам Радзівона. Перыядычна Адам Асманавіч сам дае майстар-класы.

Аляксей і Радзівон Смірновы

— Напэўна, вы неяк рыхтавалі сына да праслухоўвання?

— Да таго часу ў Радзівона быў досвед удзелу ў дзіцячых вакальных конкурсах, і, як правіла, ён атрымліваў Гран-пры ці займаў першае месца. Я заўсёды казаў сыну, што конкурс — гэта своеасаблівая гульня і ніхто не ведае, хто будзе пераможцам. І нават калі пераможа іншы, то гэта не значыць, што ты прайграў, кожны ўдзельнік варты перамогі. Менавіта так мы ішлі ў тэатр: новая гульня, новая прыгода.

Радзівон адзін раз удзельнічаў у адборы на «Славянскі базар» і не прайшоў. Але члены журы пры абвешчванні вынікаў вельмі кампліментарна выказваліся пра яго здольнасці, за што ім вялікі дзякуй. Гэта стала для нас своеасаблівым штуршком да творчасці.

Што датычыцца конкурсаў, вырашылі, што пакуль мы іх, як цяпер кажучь, паставім на паўзу. Ды і Адам Асманавіч даў зразумець, што конкурсы конкурсамі, але трэба

засяродзіцца на прафесійным развіцці і творчасці. І ніхто не адмяняў школу і проста нармальнае дзяцінства. Радзівон — аматар футбола, гуляе з хлопцамі ў двары. Нейк сказаў, што хацеў бы

наведваць футбольную секцыю. Мы селі, распісалі дзень ледзь не па хвілінах, і сыну прыйшлося рабіць выбар, чаму аддаць перавагу. Пакуль перамагла музыка.

Думаю, гэта вялікі поспех, што Радзівон трапіў у музычны тэатр і мае магчымасць выступаць на адной сцэне з сапраўднымі прафесіяналамі. Чаго вартыя парады ад народнай артысты Наталлі Гайдзі ці заслужанага артыста Віктара Цыркуновіча! Не сакрэт, што многія педагогі робяць «копіі сябе» з вучняў. Адам Асманавіч і Маргарыта Віктараўна ў першую чаргу шануюць асобу вучня і даюць магчымасць для рэалізацыі. Гэта цудоўна.

— Што вас, Аляксей, больш за ўсё здзіўляе ў сыне?

— Яго працаздольнасць, сканцэнтраванасць на пэўнай задачы. Прызнаюся, я ў яго ўзросце быў больш легкадумны. Але галоўнае, што ён застаецца дзіцем, мне вельмі не хацелася б, каб хлопчык ператварыўся ў маленькага дарослага.

— Як вы звычайна праводзіце адпачынак?

— Апошнія два гады — з тэатрам на гастролях. Часам сумяшчаем карыснае з прыемным. Гэтай вясной былі ў Маскве, увучылі Кремль і прынялі ўдзел у конкурсе, які праводзіць Мікалай Агуцін.

Радзівон заняў там першае месца. Улетку былі на гастролях у Туле з праграмай «То ли еще было» з песнямі Эдуарда Ханка. Вядучым канцэрта быў сам Эдуард Сямёнавіч.

Выхадныя дні заўсёды праводзім разам. Мы любім падарожнічаць. Калі Радзівон быў маленькі, паспелі з’ездзіць на мора. Пакуль далёкія вандроўкі на паўзе з-за складанай лагістыкі. Мы з задавальненнем ездзім па Беларусі, нядаўна наведалі Брэст. Радзівон прыняў удзел у конкурсе вакалістаў імя М. І. Арэнскай і заняў першае месца ў намінацыі «Акадэмічны вакал», першае месца ў намінацыі «Эстрадны вакал». Радзівону было вельмі цікава ў Брэсце, асабліва ўразіла Брэсцкая крэпасць і гісторыі яе абаронцаў. У найбліжэйшы час плануем паказаць сыну Віцебск.

Сын: «Тата — мой сябар»

— Радзівон, у цябе даволі насычаны графік: учора — удзел у выязным канцэрце, сёння — рэпетыцыя ў тэатры. У школе адпускаюць? Вучобу не закінеш?

— У школе адпускаюць, а калі трэба, то Вольга Іванаўна Барысевіч, мая настаўніца, можа індывідуальна правесці са мной заняткі пасля ўрокаў. Я заўсёды выступаю на школьных мерапрыемствах і раблю гэта з вялікім задавальненнем.

— Што табе падабаецца ў тэатры?

— Усё! У мяне выдатныя педагогі: Адам Асманавіч Мурзіч і Маргарыта Віктараўна Александровіч. Наогул тут усе дарослыя цудоўныя! Наш дырыжор Мікалай Уладзіміравіч Макарэвіч напісаў для мяне некалькі песень. Падабаюцца спектаклі, у якіх удзельнічаю. Люблю спяваць у галаканцэртах.

— А на гастролі падабаецца ездзіць?

— Вельмі. Гэта ж цікава — убачыць новае месца, розныя гарады сваёй краіны! І проста выдатна ехаць у высокім аўтобусе і ўсё разглядаць па дарозе.

— Скажы, Радзівон, а грошы табе плацяць за працу ў тэатры?

— Так, усім дзецям, якія ўдзельнічаюць у пастаноўках тэатра, плацяць. Гэта мае асабістыя грошы, якімі магу распараджацца самастойна.

— Раскажаш, што купляеш на іх?

— Трату палову, астатнюю кладу ў скарбонку. Купляю што-небудзь патрэбнае, напрыклад, футбольныя пальчаткі. Яшчэ хачу плакат з аўтографам Мусліма Магамаева. Мы з татам глядзелі ў інтэрнэце, знайшлі толькі ў Расіі. Адкрыў калі-небудзь скарбонку, палічу, колькі там грошай, тады падумаю, як іх лепш патраціць.

— Тата неяк абмяжоўвае твой час у інтэрнэце?

— У гэтым няма неабходнасці, у мяне мала часу на інтэрнэт. Заходжу па справе. Мне цікава было даведацца біяграфію Мусліма Магамаева, Валерыя Абадзінскага, Вадзіма Мулермана. Магамаеў і Мулерман нарадзіліся 17 і 18 жніўня, а я — 19 жніўня.

— У будучыні ўяўляеш сябе артыстам?

— Так далёка не зазіраю. Мне толькі 10 гадоў, не ведаю, што мне будзе цікава праз пяць. Трэба жыць сёння і так, каб не было сумна.

— А можаш адным словам ахарактарызаваць свайго тату?

— Ён — мой сябар!

Маргарыта ДРАЗДОВА

Фота з архіва сям’і Смірных

Маргарыта АЛЕКСАНДРОВІЧ, народная артыстка Беларусі:

— У тэатр Радзівон прыйшоў два гады таму і пакарыў мяне сваім прыгожым голасам і разнастайнасцю рэпертуару. У цэлым хлопчык вельмі эрудзіраваны, пране спазнаваць усё новае. Гэта мяне як педагога радуе і натхняе. Яму цікава ўсё: ад аперэты да джаза. І я падтрымліваю яго, даю магчымасць паспрабаваць сябе ў розных жанрах.

Радзівон — лаўрэат міжнародных конкурсаў, і яму ўдалося пазбегнуць «зорнай хваробы». Вельмі працавіты хлопчык, часам такі юны філосаф, часам — непасрэднае, заўсёды шчырае, цудоўнае дзіця. І яшчэ ён — проста крыніца пазітыву!

Маргарыта Александровіч і Радзівон Смірноў.

Творчасць і слова

Рэспубліканская выстаўка-акцыя «Грані творчасці» ў галерэі «Універсітэт культуры» знаёміць з мастацкімі дасягненнямі юных майстроў з розных куткоў нашай краіны. Арганізатары праекта — Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і Нацыянальны цэнтр мастацкай творчасці дзяцей і моладзі.

У экспазіцыі прадстаўлены больш за 190 работ асобных аўтараў і творчых аб'яднанняў студэнтаў з 17 устаноў вышэйшай адукацыі. Ідэяй-дэвізам рэспубліканскай культурна-асветніцкай акцыі сталі радкі верша Аркадзя Куляшова «Перад сабой і светам будзь праўдзівы». Творчыя работы размешчаны ў прасторы ў адпаведнасці з заяўленымі намінацыямі: «Летэрынг. Лісты пачуццяў», «Графіка. Размова з нашчадкамі», «Фотаканцэпт. Час шчаслівай любові», «Візуальны сэт. Прадбачанне космасу».

Юныя мастакі разважаюць на тэмы любові да радзімы, паэзіі і часу, жахаў і страт вайны, космасу і вечных сэнсаў. Асновай для творчых работ у намінацыі

Вікторыя Быліцкая «Сланечнік».

«Летэрынг. Лісты пачуццяў» сталі цытаты вершаў Аркадзя Куляшова «Ты і я», «Бывай...», «Праз дзесяць год...», «Галубкі» і інш.

У намінацыі «Графіка. Размова з патомкамі» работы студэнтаў з'яўляюцца манахромнымі візуалізацыямі метафарычных увасабленняў твораў Аркадзя Куляшова на тэму вайны: «Я хаце абавязаны прапіскаю», «Вянок», «Размова з патомкамі», «Алёнка», «Балада аб знойдзенай падкове», «Балада аб чатырох заложніках», «Маё сэрца ў бары», «Дом», «Ранак», «Сябры, каго вайна скасіла кулямі...», «Ліст з палону», «Над брацкай магілай», «Маё пасведчанне» і інш. Праз чорна-белыя вобразы мастакі спрабуюць перадаць прынятальную атмосферу ваенных падзей, усеагульны жах, боль і пакуты.

Твор Уладзіслава Тарасевіча «Роднае месца» (кіраўнік Аляксандр Шаўцоў) адлюстроўвае змены ў тым, што калісьці было дорага сэрцу, — у роднай вёсцы, дзе цёмныя хмары закрывілі сонейка, а дрэвы панура схіліліся пад цяжасцю жыццёвых выпрабаванняў. Аднак пачны дымок, які імкнецца ў вышыню, дае надзею на лепшае.

Трыпціх Ларысы Вагінай «Вянок» (кіраўнік Людміла Дуброўская) расказвае трагічную гісторыю кахання. На жаль, частая сітуацыя падчас ваенных дзеянняў, калі адзін з закаханых гіне на полі бою. Манахром цалкам перадае ўсё спектр болі і роспачы, сімвалізуючы глыбокую самоту.

На выстаўцы маштабна прадстаўлена намінацыя «Фотаканцэпт. Час шчаслівай любові», асновай для якой стала фотавізуалізацыя верша Аркадзя Куляшова «Аб любві». Студэнты распрацавалі канцэптуальныя і рэпартажныя фотаздымкі, дзе любоў набывае самыя розныя значэнні. У прыгажосці беларускіх краявідаў — любоў да родных мясцін, замілаванне прыродай, чуласць да навакольнага свету.

У намінацыі «Візуальны сэт. Прадбачанне космасу» ўдзельнічаюць творчыя работы студэнтаў у розных стылях выяўленчага мастацтва — мэмфіс, футурызм, абстракцыянізм, экспрэсіянізм і інш., у разнастайных кірунках і тэхніках — дудлінг, пуантылізм, гратаж, лайн-арт, лучызм, фотабаш і інш. Гэтая намінацыя шырока прадстаўлена на выстаўцы. Творцы разважаюць пра бязмежнасць Сусвету, яго загадкі і таямніцы,

Лізавета Ганчарова «Водар свету».

славяць прыгажосць прыроды, яе крохкасць і адначасова вечнасць. Работы юных мастакоў ураджаюць глыбокім філасофскім падтэкстам, прафесіяналізмам і багаццем абраных тэм. Многія мастакі — прыхільнікі пейзажнай лірыкі, што стварае непаўторную атмосферу дамашняй утульнасці ў велічнай мастацкай прасторы.

Сінтэз паэтычнага слова, традыцый беларускай культуры, жывалісу, графікі, фатаграфіі, лічбавай творчасці дазваляе пазнаёміцца з эстэтычнымі ўражаннямі, светапоглядам і эксперыментамі будучых прадстаўнікоў беларускага выяўленчага мастацтва. Праект «Грані творчасці», стартаваўшы ў галерэі «Універсітэт культуры», працягнецца ў розных рэгіёнах нашай краіны да мая 2025 года. У межах яго ва ўніверсітэтах адбудуцца інтэрактыўныя прэзентацыі і мерапрыемствы.

Дыялог роднай беларускай мовы і сучаснай візуальнай творчасці студэнцкай моладзі стане ўвасабленнем слоў народнага паэта Аркадзя Куляшова.

Выстаўка працуе да 18 студзеня 2025 года.

Лізавета КРУПІАНЬКОВА

Славуты з забытых

Аматары творчасці знакамітага рускага жывалісца Ільі Рэпіна, калі ўзнікне неабходнасць, без асаблівых цяжкасцей прыгаджаюць найбольш вядомыя яго творы, назваўшы «Іван Грозны і сын яго Іван», «Бурлак на Волзе», «Запарожцы пішучь пісьмо турэцкаму султану», «Дзяржаўны савет», «Хрэсны ход у Курскай губерні», а таксама іншыя, што ўвайшлі ў залаты фонд мастацтва.

Безумоўна, з гонарам згадаюць, наколькі плённай стала для Ільі Яфімавіча беларуская зямля. У сваёй сядзібе Здраўнёва непадалёк ад Віцебска ён стварыў больш за 40 карцін і малюнкаў, сярод якіх і такія знакавыя, як «Асенні букет», «Месячная ноч», «Дуэль» і, вядома ж, «Беларус», пры напісанні якога яму пазіраваў селянін Сідар Шаўроў, чые нашчадкі па сёння жывуць у гэтай мясцовасці.

Аднак нямногія здагадваюцца, што ўвекавечыў Ілья Рэпін і аднаго з ураджэнцаў Гродна. Маецца на ўвазе эцюд да яго карціны «Уваскрасэнне дачкі Іаара», якая, між іншым, стаўла для яго творчага лёсу вызначальнай. За яе атрымаў Вялікі залаты медаль, што даваў права на паездку за мяжу за кошт казны. Гэта і стала пачаткам яго мастакоўскай кар'еры.

У аснову гэтага твора пакладзены адзін з евангельскіх сюжэтаў. Як і шмат якія іншыя з Бібліі, ён паказвае тыя цуды, якія звязаны з дзейнасцю Ісуса. У аснову гэтага пакладзена смерць дванаццаці гадовай дачкі правіцеля мясцовай сінагогі Іаара з Капернаума. Гісторыя, што адбылася з ёю, як і іншыя, нясе ў сабе прытчавы пачатак. Бацька ў роспачы ад таго, што не змог уратаваць сваю крывінку, якая толькі ўваходзіла ў жыццё. Яна ляжыць у белага апратцы на ложку. Ды высвятляецца,

што Іаар дарма гаруе. Спачатку не здагадваецца, што Ісус таму і дазволіў ёй памерці, бо ведаў, што адразу прыйдзе на дапамогу. Уваскрасіўшы яе з мёртвых, не толькі яшчэ адно дабро зрабіў, але адначасова і сябе праславіў, засведчыўшы, што для яго нічога немагчымага няма.

Ці доўга Ілья Яфімавіч шукаў прататыпы гэтай дзяўчыны, звестак я не адшукаў. Магчыма, і адразу выйшаў на варыянт, які яго задаволіў. Рашэнне, як аказалася, вельмі нечаканае. Дзяўчынкай стаў... хлапчук. Адна з прычын, бадай, у тым, што знешне падыходзіў. Меў смуглявы твар. Ды і па ўзросце дакладна адпавядаў. Яму на той час было таксама дванаццаць гадоў. Прататыпам дачкі Іаара стаў будучы скульптар, педагог, мастацкі крытык, мемуарыст Ілья Гінцбург, па нараджэнні Эліаш (Элтас) Гінцбург.

Нарадзіўся ён 27 мая 1859 года ў Гродне, але маленства прайшло ў Вільні.

Станаўленне яго як мастака адбылося дзякуючы вядомаму скульптару яўрэйскага паходжання Марку Антакольскаму. Ён рана заўважыў талент Ільі, а ў 1870 годзе, па іншых звестках — у 1871-м, забраў да сябе ў Санкт-Пецярбург. Спачатку Ілья Гінцбург навучаўся ў яго майстэрні. Пасля разам падарожнічалі па Італіі.

Вярнуўшыся, Ілья Гінцбург скончыў рэальнае вучылішча і ў 1878 годзе паступіў на скульптурнае аддзяленне Імператарскай Акадэміі мастацтваў. Выкладчыкамі яго сталі вядомыя майстры гэтага жанру Аляксандр фон Бок, Мікалай Лавярэцкі, Іван Падзераў. Вучань, таленту не пазбаўлены, аказаўся вартым сваіх настаўнікаў. Малы залаты медаль і званне класнага мастака 1-й ступені атрымаў за работу «Плач прарока Іерэміі на развалінах Іерусаліма» — адно з пацвярджэнняў таго, што ў жанры скульптуры ён знайшоў сваё прызванне.

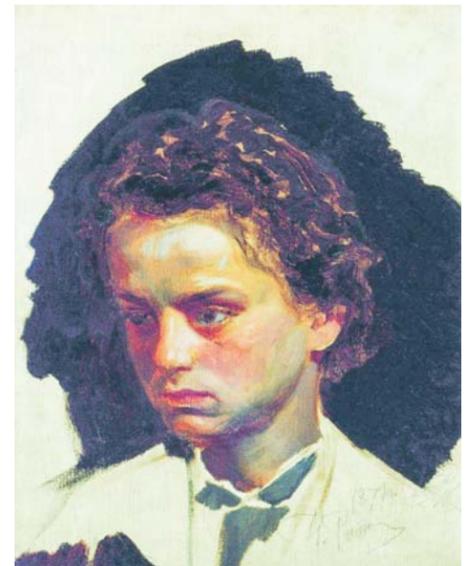
Аднак, аддаючы належнае згаданым вышэй выкладчыкам, таму, як шмат яны дапамаглі Ільі Гінцбургу, ніяк нельга забываць тую вялікую ролю, якую адыграў у яго росце, а таксама важкім ўнёскам ў стыль акадэмізму, Марк Антакольскі.

Па меркаванні Ільі Гінцбурга, Марк Антакольскі «першы скульптар-яўрэй, які дзякуючы свайму выдатнаму таленту набыў вялізную вядомасць і сусветную славу. Яго дараванне ўяўляе выключную з'яву ў гісторыі інтэлектуальнага жыцця яўрэяў: ён першы абвергнуў старую легенду аб тым, што яўрэі не здатныя да скульптуры; разам з ім з'явілася цэлая плеяда таленавітых яўрэяў, якія сталі займацца скульптурай з гэтакім жа поспехам, як і іншымі мастацтвамі». Ілья Гінцбург якраз і належыць да гэтай таленавітай плеяды.

Марк Антакольскі — гэта, канешне, скульптура «Іван Грозны», помнік Пятру I для палаца ў Пецяргофе, а таксама

копіі, устаноўленыя ў Архангельску і Таганрогу, выява «Нестар-летанісец».

Набыткі Ільі Гінцбурга, магчыма, у нечым і менш значныя. Але яны таксама знакавыя. Як выбар аб'ектаў скульптурнага адлюстравання, так і, безумоўна, мастацкай дасканаласці. Вучань працягваў заставацца годным свайго настаўніка. Стварыў помнікі Мікалаю Гоголю ў Сарочынцах, Івану Айвазоўскаму ў Феадосіі, Аляксандру

Ілья Рэпін «Партрэт І. Я. Гінцбурга» (эцюд для карціны «Уваскрасэнне дачкі Іаара»), 1871 г.

Пушкіну ў Кацярынаслаўлі. Працаваў і як майстар малой пластыкі: статуэткі Івана Шышкіна, Ільі Рэпіна, Васіля Сурыкава, Льва Талстога, Дзмітрыя Мендзялеева і іншых. Удзельнічаў у ажыццяўленні плана манументальнай прапаганды.

Язэп ЛІТВИНОВІЧ

Прырода як святло ў дзіцячай

Многія сюжэты, розныя тэматычныя аб'екты ў прозе і паэзіі, адрасаванай юнаму чытачу, заснаваны на знаёмстве з прыроднымі з'явамі, на адлюстраванні паводзін, асноўных характарыстык у жыцці звяроў і птушак. Чым кіруюцца аўтары, выбіраючы сваіх персанажаў? Наколькі знакавай з'яўляецца прыродная тэматыка ў дзіцячай літаратуры? Мы паспрабавалі высветліць гэта ў беларускіх дзіцячых пісьменнікаў. Удзел у размове прынялі дырэктар выдавецтва «Мастацкая літаратура», лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі Беларусі паэт і празаік Алесь Бадак, дзіцячая пісьменніца з Гомеля Таццяна Маісеева, лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі Беларусі празаік, публіцыст, літаратурны крытык, мастацтвазнаўца Уладзімір Ягоўдзік, паэт, празаік, драматург, перакладчык, дзіцячы пісьменнік Генадзь Аўласенка.

— Прыродазнаўчая тэма ў беларускай дзіцячай літаратуры... Наколькі гэта важны складнік выхаваўчай, адукацыйнай работы ў школе?

Алесь Бадак: «З асновамі прыродазнаўства вучні знаёмяцца ўжо ў пачатковай школе і менавіта праз творы дзіцячай літаратуры. Гэта вельмі важна і правільна: далучаць маленькіх вучняў да багатага, незвычайнага, загадкавага свету прыроды праз мастацкае слова. Таму што менавіта яно вельмі дапамагае і палюбіць прыроду, і пазнаваць яе, і берагчы. У сувязі з гэтым і сама прыродазнаўчая тэма павінна быць адной з самых галоўных у дзіцячай літаратуры, павінна быць у цэнтры ўвагі і пісьменнікаў, і крытыкаў. Яна павінна быць разнастайнай і ахопліваць самыя розныя аспекты прыродазнаўства».

Таццяна Маісеева: «Надзвычай важны. І для знаёмства і пашырэння ведаў аб навакольным свеце і яго насельніках, і для патрыятычнага выхавання падрастаючага пакалення, бо з любові да прыроды — травінка гэта ці мураш, які сноўдае ў нас пад нагамі, ці вусень на лістку — і пачынаецца любоў да Радзімы, да краю, дзе ты нарадзіўся і вырас. Такая літаратура вучыць дзіця думаць маштабна — у свеце ўсё ўзаемазвязана, выхоўвае пачуццё прыгожага».

Напісаная з вялікай любоўю да жывёл і раслін кнігі пісьменнікаў-натуралістаў вучаць дзяцей разумець прыроду, беражліва, з трапяткімі пачуццямі адносіцца да ўсяго жывога на нашай планеце Зямля: кветка, жукоў, змей, жаб, птушак, звяроў і інш. Валодаючы дарам заўважаць у навакольным свеце тое, што прыхавана ад астатніх, натураліст здольны распавесці пра гэта так, што загадкавы і таямнічы свет прыроды стане бліжэй і зразумелым нават дзіцяці».

Уладзімір Ягоўдзік: «Прырода і дзяцінства — два крылы чалавечай душы, якую на жыццёвай дарозе чакаюць шматлікія выпрабаванні, а родная зямля і матчына мова яе акрыляюць, нібы спадарожныя вецер».

Творы Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Максіма Танка, Івана Мележа, Янкі Брыля, Васіля Быкава, Уладзіміра Караткевіча, іншых паэтаў і празаікаў маюць вялікае пазнавальнае і выхаваўчае значэнне. Іх вершы, паэмы, апавесці, раманы, расказваючы пра людзей, вядомых у свеце як беларусы, яднаюць нас у супольнасць, што завецца народам».

У пачатку двухтысячных гадоў рэдакцыя часопіса «Лесавік» выпусціла плакат, дзе былі чатыры словы: «Любіць

прыроду — любіць Радзіму». Гэта аснова школьнага навучання».

Генадзь Аўласенка: «Звесткі аб роднай прыродзе, аб яе характэве, непаўторнасці — адзін з найважнейшых элементаў выхаваўчай і адукацыйнай работы ў школе. І менавіта беларуская дзіцячая літаратура павінна гэтаму ўсяляк спрыяць. Толькі вось калі ў творах для малодшых школьнікаў прыродазнаўчых тэм хапае і ў вершах, і ў прозе, то з літаратурай для сярэдніх, тым больш для старшых класаў тут, на жаль, не ўсё так адназначна. Бо творы гэтыя, вядома ж, павінны вучыць школьнікаў любіць і захоўваць родную прыроду, вось толькі рабіць гэта трэба не ў форме простых заклікаў. Неабходна ўкладваць гэтую любоў і ашчадныя адносіны да прыроды ў такія вершы, апавяданні, аповесці, якія б не проста мелі высокі мастацкі ўзровень, але і з цікавасцю чыталіся сучаснымі школьнікамі сярэдніх і старшых класаў. Такая вось няпростая задача для дзіцячых пісьменнікаў!»

— У сучасным беларускім кнігавыданні ў сувязі з тэмай прыроды пераважае дакументальная, папулярная ці мастацкая літаратура?

А. Б.: «Безумоўна, мастацкая літаратура, і так было заўсёды. Прыродазнаўчая дакументальная літаратура для дзяцей можа быць неабавязкова навукова-папулярнай, але ў яе аснове — цікавыя факты, рэальныя гісторыі, назіранні. Калі Янка Маўр, ні разу не пабываўшы на востраве Новая Гвінея, змог напісаць найцікавейшую аповесць «У краіне райскай птушкі», асноўныя падзеі якой разгортваюцца менавіта там (а калі Маўр пісаў сваю аповесць, нагадаю, не было ніякага інтэрнэту, каб шмат даведацца пра востраў), то, каб напісаць дакументальную прыродазнаўчую кнігу, тэму трэба ведаць, займацца ёй не адзін год».

Т. М.: «На наш погляд — мы ў літаратуры працуем разам з Андрэем Матвеевым, — пераважае навукова-папулярная літаратура».

У. Я.: «У кнігарнях і бібліятэках, на мой погляд, не хапае выданняў, прысвечаных дзіцячаму характэру і таямніцам прыроды. Часам выходзяць альбомы з краявідамі, падобнымі на віншавальныя паштоўкі, але гэтага недастаткова. Для дашкаляў і пачатковых класаў яшчэ можна сёе-тое знайсці (тэматычныя зборнікі, казкі і вершы пра жывёл), а сапраўды змястоўных арыгінальных кніг для старэйшых вучняў вельмі мала».

У школьнай праграме ёсць прадмет «Чалавек і свет». У падручніку пададзена ўсё правільна, дакладна, па законах

педагогікі, а вось ці акрыляе сухая мэтадыка дзіцячую душу — вялікае пытанне. Няважна, якіх кніг выдаецца больш, мастацкіх ці дакументальных, галоўнае, каб іх не хацелася выпускаць з рук».

Апошнім часам запанавала камп'ютарнае ўсёведанне, многія аўтары назіраюць за жыццём прыроды на тэлеэкране ці з вокнаў гарадской кватэры. А калі не хапае ўласных уражанняў і перажыванняў, тэксты нагадваюць засушаную рыбку ў цэлафанавым пакеце».

Г. А.: «На мой погляд, прыродазнаўчай праблематыкі недастаткова і ў дакументальнай, і ў папулярнай, і ў мастацкай літаратуры. У дакументальнай цяпер у асноўным гістарычная тэматыка, і гэта не дзіўна. А вось папулярнай літаратуры, якая была б цалкам звязана менавіта з тэмай прыроды, магло быць і больш. Што ж тычыцца сучасных мастацкіх твораў, то тэматыка іх вельмі разнастайная, ды так і павінна быць. У пераважнай большасці сучасных празаікаў прырода згадваецца часцей за ўсё толькі ў кантэксце асноўнага развіцця падзей альбо звязана з настроем і перажываннямі галоўных герояў твора. Затое яна абавязкова прысутнічае ў многіх творах сучаснай беларускай паэзіі, але ж так заўсёды і было».

— Каго са старэйшага пакалення беларускіх пісьменнікаў-прыродазнаўцаў сёння асабліва не хапае?

А. Б.: «Я б спачатку ўвогуле назваў Якуба Коласа, які шмат напісаў выдатных карацелек аб прыродзе для дзяцей. Пасля згадаў бы Віталія Вольскага, аўтара краязнаўчых кніг «Па лясных сцежках», «У лясках над Бярозай», «Месяц за месяцам», «На бабровых азёрах», «Чайкі над Нараччу» і іншых твораў. Нельга назваць прыродазнаўчымі «Зямлю пад белымі крыламі» Уладзіміра Караткевіча і «Зялёны лісток на планеце Зямля» Янкі Сіпакова, але і ў іх ёсць шмат цікавых звестак пра нашу прыроду. Гэта ўнікальныя, цудоўныя кнігі пра нашу Беларусь, такіх таксама хацелася б, каб было больш, у тым ліку і адрасаваных маленькім чытачам».

Т. М.: «У Беларусі літаратары не абыходзілі ўвагай тэму велічы і прыгажосці прыроды. Яна гучыць у паэзіі Адама Міцкевіча і Максіма Багдановіча, вобразы роднага краю апісаны ў творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа, завораваюць яны ў творах беларускіх пісьменнікаў другой паловы XX стагоддзя — Кандрата Крапівы, Івана Шамякіна, Івана Мележа, Янкі Маўра, Рыгора Ігнаценкі... Ды і сёння апісанне прыгажосці родных мясцін і іх насельніцкаў сустракаюцца ў вершах і прозе пісьменнікаў».

Выдатна пішуць для дзяцей аб прыродзе Уладзімір Ягоўдзік, Валерый Кастручын, Галіна і Сяргей Трафімавы... І гэта вельмі патрэбна!

І ўсё ж мы з Андрэем Матвеевым лічым, што ў Беларусі і раней, і цяпер не хапае такіх дзіцячых пісьменнікаў-натуралістаў, як Віталій Біянкі, Эдуард Шым (Шміт), Яўгеній Чарушын, якія змаглі перакласці размову раслін і жывёл на мову людзей і ў форме павучальных, зямальных аповедаў-дыялогаў паказаць дзецям жыццё насельніцкаў лясоў, лугоў, палаткаў такім, якое яно ёсць, без прыдумак і прыхарошвання. І тады дзіця будзе ведаць, што вожык — драпежнік, ёсць насыкомых, а не яблыкі і грыбы, як мяркуюць многія».

У. Я.: «Прыродазнаўчая тэматыка прысутнічае ў беларускай літаратуры з «нашаніўскага» перыяду. У часопісе «Лучынка», што выдаваўся ў 1914 годзе, наша слаўная Цётка (Алаіза Сцяпанавіч Пашкевіч) вучыла дзяцей, як трэба правільна збіраць гербарый, надрукавала апавяданні «Гутаркі пра птушак» і «Пералётныя птушкі». Нядаўна я перачытаў іх, проста дзіву даешся, як паймаў трапна, жыва напісана! Вось для прыкладу адзін абзац:

«Для кожнае птушкі дзень кароткі, а ноч даўгая; бо хоць праўду кажучы, паміж птушак мужоў-лежабокаў няма, а жонка-пстрычка не чуцно, затое падумаць толькі, колькі працы чакае іх, паспрабуй спраўляць святы ды прысяткі, дык і з голаду змарнееш і сямейкі не выгадуеш...»

Алесь Бадак

Таццяна Маісеева

Фота Кастуся Дробова.

Выхаваньня літаратуры

“Наш край” — так называўся часопіс, заснаваны ў другой палове 20-х гадоў мінулага стагоддзя пад рэдакцыяй Змітрака Бядулі. На яго старонках апублікавана шмат матэрыялаў, дасланых крэязнаўцамі з розных мясцін Беларусі. Я перакананы: факсімільнае перавыданне “Нашага краю” знойдзе свайго ўдзячнага чытача.

Віталь Вольскі, Яраслаў Пархута, Змітрак Бяспалы, Рыгор Ігнаценка... Пералічыў гэтыя імёны і прыгадаў Валянціна Ціхановіча, які ў 50-х гадах мінулага стагоддзя працаваў мастацкім рэдактарам “Бярозкі”. Ён быў нястомны вандроўнік, вопытны рыбац і паляўнічы, у часопісе друкаваліся яго выдатныя малюнк і птушак. Ціхановіч напісаў кнігу пра рыбаўства, займаўся расказаў падлеткам пра месяцы года.

Г. А.: «У першую чаргу, вядома ж, Янкі Маўра не хапае. Яго жывапіс роднай беларускай прыроды ў “Палескіх рабінзонах” — гэта класіка жанру. Таксама народныя песняры Беларусі Якуб Колас у “Новай зямлі” і ў многіх сваіх вершах вельмі прыгожа і разнастайна ўслаўляў характэрны і непаўторнасны беларускай прыроды. У “Людзях на балочы” Івана Мележа апісанню мясцовых палескіх краявідаў таксама адводзілася даляка не апошняе месца. З любоўю апісвалі прыроду ў сваёй прозе Віктар Карамазыў, Барыс Сачанка, Міхась Стральцоў...»

— Якім павінна быць афармленне дзіцячых кніг аб прыродзе — графічным, мастацкім альбо з шырокім выкарыстаннем фотаздымкаў?

Генадзь Аўліценка

А. Б.: «Калі гаворка ідзе пра мастацкія творы, то і афармленне можа быць мастацкім, якое, як і самі творы, развівае дзіцячую фантазію. Калі гаворка пра дакументальную ці мастацка-дакументальную літаратуру, то тут да кожнага канкрэтнага выдання свой падыход. Напрыклад, калі кніга мае энцыклапедычны характар ды яшчэ расказвае, у тым ліку, пра рэдкіх жывёл, птушак, расліны, то, мне здаецца, перавага за якаснымі, арыгінальнымі па сваім мастацкім вырашэнні фотаздымкамі, таму што юны чытач павінен ведаць, як рэальна выглядае белая сініца альбо пірамідальная таполя. Дарэчы, якаснае афармленне прыродазнаўчых кніг — адна з самых галоўных задач кожнага выдавецтва».

Т. М.: «Афармленне дзіцячых кніг аб прыродзе для лепшага ўспрыняцця тэксту абавязкова павінна быць яркім, маляўнічым — з ілюстрацыямі ці з выкарыстаннем якасных фотаздымкаў».

У. Я.: «Пры афармленні кнігі абавязкова трэба ўлічваць, каму яна адрасавана. Дашкольнікам і малодшым школьнікам, відаць, больш падыходзяць малюнк, толькі не з павярхоўнай стылізацыяй ці трафарэтнай дыснееўскай закваскай. Таленавіты мастак-аніmalіст, валодаючы прафесійным рамяством, адчувае дыханне жывой прыроды, што адразу яго вылучае сярод спрактыкаваных ілюстратараў».

Сорак гадоў таму вядомы графік Уладзімір Савіч па дамоў з нямецкім выдавецтвам “Шрайбер” выканаў малюнк для кніг, прысвечаных жыўнасці лясоў,

лугоў, палёў і рэк. Я бачыў шмат паліграфічных шэдэўраў, але гэтыя чатыры дзіцячыя кніжкі да сённяшняга дня стаяць перад вачамі. Недарэмна потым іх перавыдалі ў Англіі і Швецыі, мне вельмі хацелася, каб яны не абмінулі беларускіх дзяцей, але задума не здзейснілася.

Сёння ў Беларусі ёсць фотамастакі, якія стварылі сапраўды ўнікальныя здымкі. У тым лёгка пераканацца, калі пагарташ альбом з прозвішчам на вокладцы — Ігар Бышнёў. Безумоўна, творчасць такіх майстроў трэба вакарыстоўваць пры аздабленні прыродазнаўчай літаратуры».

Г. А.: «У маім дзяцінстве ў кнігах аб прыродзе пераважалі малюнк, прытым выкананыя на высокім мастацкім узроўні. Як прыклад: цудоўнае афармленне дзіцячай кніжкі “Что я видел” рускага пісьменніка Барыса Жыткова, дзіцячых кніг Біянк і альбо тых жа “Палескіх рабінзонаў” Янкі Маўра. А вось чорна-белыя (і нават каляровыя) фотаздымкі таго часу высокім мастацкім узроўнем пахваліцца, на жаль, не маглі, і таму ў дзіцячых выданнях амаль не прысутнічалі, нават у часопісах. Цяпер фотамастацтва зрабіла значны крок наперад, і прыгожыя маляўнічыя фотаздымкі несумненна могуць упрыгожыць кожную кнігу для дзяцей: ці гэта дакументальная, ці папулярная альбо мастацкая дзіцячая літаратура. І ўсё ж, на мой погляд, у афармленні мастацкай дзіцячай літаратуры пажадана выкарыстоўваць менавіта малюнк і лепш жывапісныя, чым графічныя. Але малюнк гэты павінны ўсё ж хоць крышачку нагадваць фотаздымкі, а не нейкія незразумелыя абстрактныя вобразы, чым некаторыя сучасныя мастакі цяпер празмерна захапляюцца».

— Якія тэмы, звязаныя з прыродай, усё ж абдызены ўвагай у беларускай дзіцячай літаратуры?

А. Б.: «Мне здаецца, трэба часцей гаварыць пра тое, якую шкоду чалавек наносіць прыродзе сваімі абыхавымі і неабдуманымі адносінамі да яе. Што прыроду, у тым ліку рэкі, азёры, лясы, нельга засмечваць, нельга ламаць пасаджаныя дрэўцы і г. д., чалавек павінен ведаць з маленства. А галоўнае — ведаць, чаму нельга. І да чаго можа прывесці наша абыхавасць. Я ні ў якім разе не хачу сказаць, што гэтую тэму наша літаратура абыходзіць, але такіх твораў павінна быць болей і на іх павінна актыўней рэагаваць крытыка. Калі кніга вучыць дзіця любіць прыроду, то гэтым самым яна вучыць яго ўвогуле любіць гэты свет. А любіць — значыць берагчы, значыць клапаціцца пра тое, каб заўтрашні дзень быў яшчэ лепшы за дзень сённяшні».

Т. М.: «Важна большую ўвагу звяртаць на прыродныя з’явы, тлумачыць, што ж насамрэч такое дождж ці, напрыклад, навалыніца. Патрэбна болей ясна перадаваць назіранні за жыццём насельнікаў лясоў, лугоў, вадасховішчаў у розныя поры года. Не так часта пісьменнікі знаёмяць юнага чытача з распаўсюджанымі і ўсё ж не да канца знаёмымі, але такімі цікавымі прадстаўнікамі дзікай прыроды (напрыклад, кажаны, ваўкі, зайцы і многія іншыя)».

Фота Кастуся Дробава.

У. Я.: «Цікавых тэм шмат, усё залежыць ад фантазіі і дасведчанасці аўтара. Напрыклад, мы з мастаком Паўлам Татарнікавым падрыхтавалі кніжкі, якіх дасюль не было ў бібліятэках. Адна называецца “Рэха турынага рога” (2002), а другая — “Звярынец апошняга ледавіка” (2003). Яны прысвечаны жывёлам, якія ў мінулым жылі на нашай зямлі, а потым зніклі: мамант, велікарогі алень, пяхорны мядзведзь, тур...»

Як зацікавіць юных чытачоў? Напэўна, вандроўкай па Дняпры і Прыпяці, Дзвіне і Нёмане, а ў займальны прыгодніцкі сюжэт неабходна ўключыць звесткі пра экалагічныя праблемы. Трэба неадкладна накіраваць экспедыцыю на возера Доўгае — самае глыбокае ў Беларусі. Нядаўна там заўважылі нейкае страшыдла, падобнае на вялізнага алігатора. Яшчэ адна неверагодная падзея адбылася на самым вялікім беларускім востраве, што знаходзіцца ў Асвейскім возеры...»

Г. А.: «Добра было б узяць тэму шкоднасці інвазійных (немясцовых) відаў жывёл і раслін, якія апошнім часам шырока распаўсюджваюцца ў Беларусі і тым пагражаюць біялагічнай разнастайнасці мясцовай флары і фаўны».

Дарэчы, акрамя Чырвонай кнігі, куды заносзяць рэдкія і тыя, што знікаюць, віды жывёл і раслін, вучонымі-экалагамі складзена і так званая Чорная кніга, куды ўключаны найбольш агрэсіўныя, чужародныя для нашай фаўны, віды жывёл, якіх спецыяльна альбо выпадкова завезлі на тэрыторыю Беларусі і яны тут прыжыліся.

Прычым гаворка ў дзіцячых кнігах павінна ісці не аб сумна і шырока вядомых відах-захопніках накшталт каларадскага жука альбо баршчэўніку. Проста, здараюцца выпадкі, калі людзі (а часта і дзеці) выпускаюць на волю акварыумных жывёл, якія чамусьці ім надакучылі. Менавіта такім чынам з’явіўся і прыжыўся ў нашых водах амурскі бычок (яго яшчэ называюць, ратан-галавешка), які шмат шкодзіць мясцовым відам рыб, альбо амерыканскі

сігналны рак, які актыўна выцяняе з нашых вадаёмаў мясцовыя віды ракаў. І зусім нядаўні прыклад — чырванавухая чарапах, якую нядбайныя аматары жывёл спачатку набывалі, каб трымаць у акварыумах. Маленькія чарапашкі там прыгожа глядзяцца, але ж яны вельмі хутка растуць, і тады гэтыя гораакварыумісты проста выпускаюць іх у прыроднае асяроддзе, не думаючы аб наступствах такіх учынкаў. Як вынік: чырванавухая чарапах апынулася ў беларускім прыродным асяроддзі, прыжылася ў ім і цяпер актыўна захоплівае новыя тэрыторыі, выцяняючы мясцовую балотную чарапаху».

Аб недапушчальнасці падобных учынкаў і павінна расказаць школьнікам дзіцячая літаратура, як мастацкая, так і навукова-папулярная.

Уладзімір Ягоўдзік

...Удзельнікі размовы на старонках «Літаратуры і мастацтва» імат пішуць з разлікам на юнага чытача. У творах Алеся Бадака, Уладзіміра Ягоўдзіка, Таццяны Майсеевай, Андрэя Матвеевікі, Генадзя Аўліценкі і закладзены многія ідэі, выказаныя ў гутарцы, альбо тэа ідэі, якія яны яшчэ рэалізуюць у сваіх прыродазнаўчых творах, адрасаваных дзецям. У апошнія дзесяцігоддзі з’явілася нямала цікавых кніг Віктара Гардзея, Хведара Гурыновіча, Валерыя Кастручына, іншых таленавітых аўтараў, дзе птушкі і звяры, дрэвы і кветкі — галоўныя героі... Відавочна, што творы сучасных беларускіх пісьменнікаў-прыродазнаўцаў павінны шырэй выкарыстоўвацца ў праграме агульнаадукацыйнай школы. Ды і не лішнім было б прафесійным педагогам, метадыстам у галіне школьнай адукацыі разглядаць гэтыя здабыткі айчынай літаратуры. Таксама і з разлікам на падказкі, добрую і прафесійную крытыку, грунтоўны аналіз мастацкіх і навукова-папулярных кніг. А што да выказванняў удзельнікаў круглага стала на тэму «Прырода як святло выхавання ў дзіцячай літаратуры», то «Літаратура і мастацтва» спадзяецца на водгукі зацікаўленых чытачоў і аднаведна — працяг размовы на газетных старонках.

Запісаў Кастусь ЛЕШНІЦА

Яўген ХВАЛЕЙ

Дзед Мароз і ёлачны «паднос»

Дзед Мароз
«Змарозіў» нос
Адмысловы:
Ля кожнай ёлкі
Вельмі шчодры быў «паднос»...
Стаграмовы.

Чайка і чаёк

Стаяць два хлопцы ля канала:
— Вунь чайка плавае адна
Між качак...
Сонечны дзянёк.
— Ну, так...
А дзе ж яе чаёк?

Злосныя прымкі

Баяўся чорнага ката,
Які перабягаў дарогу.
А сам быў горшы за крата —
Рыў пад людзей
без веры ў Бога.

Генадзь АЎЛАСЕНКА

У ювелірнай краме

— На свята жонцы падарунак я рыхтую.
Скажыце, колькі брошка гэтая каштуе?
— За брошку восемсот рублёў
патрэбна заплаціць.
— Які кашмар! Таго не можа быць!
А гэтых дзіўных завушнічак пара?
— Яны, на жаль, каштуюць
два «кашмары»!

Размова двух сябровак

— Калі зусім маленькай я была,
то вельмі марыла аб кацяняці.
На гэта мне заўжды казалі маці:
«Вось вырасцеш, заводзь, ну,
хоць казла!»
І вось гадкоў пятнаццаць праляцела...
— І што, ты кацяняці завяла?
— Не, мамачка нібы ў ваду глядзела:
Я ў сапраўды казла сабе знайшла!

Вельмі карысная кніжка!

— Калісьці я ў гуморы добрым быў
і жонцы кніжку рэдкую купіў
пад назваю: «Як эканомна жыць»...
— І што, дапамагла яна, скажы?
— Дапамагла, ну, што там гаварыць!
Я кінуў піва піць, затым — курыць,
аўсянку ем штодня, і толькі ў сне
катлеты з адбіўнымі сняцца мне.
На працу, з працы — строга пехатой...
За ўсё, за гэта, дзякуй кніжцы той!

Змітрок МАРОЗАЎ

Маналог дзядзькі Івана

«Я — геній! — выдыхнуў паэт,
Нібы яму належыць свет.
А я падумаў: «Што з таго?..
Ад геніяльнасці яго
Мне не лягчэй і не цяжэй.
І ты, плямяш, як ні пацей —
Не зможаш камень разбудзіць,
І рот галодны накармаць...»
І моўчкі плуг навіўшы свой,
Схіліўся дзядзька над раллёй.

Уладзімір ЦАНУНІН

Я да суседкі нашай
Адскочу на хвілінку,
А ты памешвай кашу
Праз кожных паўгадзінкі.

Пачуў я дыялог вядомы
Суседзю з нашага сля:
«Твая сягоння кобра дома?»
«Ды не, да мамы папаўзла».

Прытаркавацца ёй чамусьці не ўдалося.
Відаць, прычына важкая была.

Але, нягледзячы на холад, дождж і восень,
Да берага ў адзенні даплыла.

Каб мужам сапраўдным стаў родненькі зяць
На зайздрасць вясковым суседзям,
Яму трэба жонцы тры словы сказаць:
«Кахаю», «Куплю» і «Паедзем».

«Як табе ўдалося гэта?
Не перастаю здзіўляцца.
Ты на тэлефоне, Света,
Гаварыла хвілін дваццаць!»

А звычайна так сакочаю,
Што табе гадзіны мала!
І пачуў адказ жаночы:
«Нумар я не той набрала».

Анатоль ЗЭКАЎ

Венікам па пісьменніках

Літаратурныя пародыі

Пад наглядом

Турбуешся, што я адна...
Зноў кожны крок мой пад наглядом.

Раіса Баравікова

Жыву я пад пад тваім наглядом
і ў свята кожнае, і ў будні:
ці то праполваю я грады,
ці то ваду нясу са студні.

Нікуды ад цябе не дзецца,
усё цікуеш, наглядает,
і ў сне мяне адну, здаецца,
ніколі ты не пакідаеш.

Сябе я адчуваю вязнем,
пра тое сорамна і згадаць,
што нават, як іду я ў лазню,
готовы ты за мной наглядваць.

Несаснёны кавалер

Усё, што страчана было,
цяпер са мной,
І толькі ты — знарок! —
ізноў мне не прысніўся.

Вера Буланда

Усё, што страціла,
са мной цяпер,
Штось радуе мяне,
а штосьці раниць.
Мне сніцца шмат,
хіба што кавалер
Ніяк не хоча сніцца,
самы даўні.

Я помню іх усіх да аднаго,
Ды толькі кавалераў тых,
пазнейшых,

А вось успомніць не магу таго,
Які ў мяне з усіх быў самы першы.

А ўспомніць што,
Калі тады ў нас з ім
Ніякай страці не кіпела
І анічога не было, на жаль, зусім
Таго, што з іншымі я мела.

У ранішняй цішы

Выйдзі з вёскі на сустрэчу дня.
Ціш такая — ажно рэжа вуха.
У прыродзе шчэ ні авадня,
І ні камара яшчэ, ні мухі.

Фёдар Гурыновіч

Раніцою на сустрэчу дня
Я выходжу цішыню паслухаць,
Дзе яшчэ не чутна авадня
І не чутна камара і мухі.

Я гуляю з думкаю паспець
Нагуляцца, покуль шчэ над вухам
Авадні не пачалі дудзець,
А за імі — камары і мухі.

Як жа хораіша вось так брысці
Мне па ціхай вуліцы на золку —
І дамоў зусім не хочацца ісці,
Дзе дудзець дзень цэлы будзе жонка!

Міхась СЛІВА

Цешча-Снягурачка

Гумарэска

Да Новага года заставалася яшчэ гадзіны тры, а кампанія, якая сядзела за сталом, пад ялінкай, была ўжо «цёпленка». Тут былі блізкія сябры гаспадары і суседзі, усе з жонкамі.

У сяброў існавала свая завядзёнка: кожнае навагодняе свята адзначалі ў новым месцы. Гэтым разам чарга прымаць гасцей выпала Дзянісу. Ён быў чалавек не скупы, а жонка Наташа — вельмі гасцінная, любіла частаваць. Нават калі хто трапіць да іх у кватэру ў звычайны дзень, і то не адпусціць, пакуль не пачастуе сваімі піражкам, якія яна ўмела рабіць цудоўна! А тут такая падзея — сустрэча Новага года!

Пакуль праводзілі стары, абмяркоўвалі найважнейшыя падзеі, якія адбыліся сёлета, дзяліліся планами на будучыню, госці неўпрыкмет добра-такі падпілі. Таму ў кватэры было ўжо шумна і весела.

Раптам у дзверы пазванілі. Дзяніс кіннуўся адчыняць. На парозе стаялі Дзед Мароз і Снягурачка.

— А мы не заказвалі... — са здзіўленнем пачаў быў гаспадар, але падбегла Наташа:

— Заходзьце, заходзьце, дарагія госці!

І тут усе звярнулі ўвагу на тое, што Дзед Мароз паставіў вялізную торбу.

Гаспадары пераглянуліся і пачалі складваць гасцінец: бутэльку гарэлкі і смачныя пачастункі. Пакуль Дзед Мароз гаварыў віншавальнае слова, за сталом моўчкі ўладкавалася Снягурачка.

Дзянісу падаўся знаёмым яе твар. «Дзе ж я бачыў гэтую дзяўчыну? — свідравала думка. — Калі ж яна так зафарбавалася,

што цяжка разабраць, дый адварочваецца...»

Дзед Мароз тым часам выпіў з гасцямі чарку, узяў пакет з гасцінцамі і ўжо збіраўся пакінуць вясёлую кампанію.

— Не забудзьце ж сваю торбу! — замітусілася гаспадыня.

— І Снягурачку! — дадаў нехта з гасцей. А тая ў гэты час смачна закусвала ды задаволена ўсміхалася.

Але што гэта? Дзед Мароз, не звяртаючы ўвагі на папярэджанне, яшчэ раз падзякаваў і рушыў з кватэры.

Усе са здзіўленнем утаропіліся на Снягурачку, якая працягвала каштаваць розныя стравы і загадкава ўсміхацца. Госці за сталом прыціхлі.

«Няўжо застанецца з намі? — амаль у кожнага з прысутных з'явілася такая думка. — Што ж будзе рабіць гаспадар?»

Дапамагла гаспадыня. Загадала наліць усім яшчэ па чарцы і прапанавала тост за Снягурачку.

— Вып'ем, даражнёк, бо гэта не звычайная Снягурачка! У мяне адразу, як толькі яна зайшла, сэрца ёкнула, а потым прыгледзелася да яе, да сумкі... Ты што, Дзяніс, не здагадваешся?

Той падхапіўся, стаў разглядаць — сапраўды, сумка іхняя. Апошні раз, калі былі ў гасцях у цешчы, пакінулі, каб потым яна свежыны прывезла!

Дзяніс падскочыў да Снягурачкі, стаў узірацца.

— Што, зяцёк, не пазнаеш родную цешчу? — весела рассмяялася маці Наташы. — А я вам вось

гасцінцаў прывезла! — і стала даставаць з сумкі розныя пакункі.

— А Дзед Мароз — хто такі? — зацікавіліся ўсе.

— Гэта ж сусед мой, прыехаў да сына, таксама з сюрпрызам. А касцюмы мы папрасілі ў Палацы культуры нашага аграгарадка. Там сёлета купілі новыя, а гэтыя далі нам пакарыстацца...

Дзяніс у радасным настроі падхапіў цешчу і давай кружыць вакол ялінкі.

Андрэй СІДАРЭЙКА

Непатаемныя жаданні пісьменніка Пятрова

Гумарэска

Сёння 31 снежня. Самы час загадаць жаданні на наступны год. Дарма, што ў адыходзячым годзе нічога з таго, што загадваў год назад, так і не здзейснілася: новы ноўтбук Дзед Мароз не падарыў, таму раман не напісаў і Нацыянальную літаратурную прэмію не атрымаў. Нічога. Капітуляваць мы не збіраемся. І працягваем верыць у цуды і моц чароўных навагодніх свят.

Дык што ж загадаць? Пэўна, гэтым разам трэба быць больш сціплым. Што ж, паспрабуем. Так-так...

Шаноўны Дзед Мароз! Я разумею, што ў цябе на ўсіх не хапае ноўтбукаў, смартфонаў, камп'ютараў, таму

пакінь іх каму-небудзь іншаму, а мне падары звычайныя ручкі. Некалі ўсе пісалі менавіта імі. І някепска атрымлівалася. Таму і ў мяне павінна атрымацца. Не горш за «Тихий Дон» ці які раман Дар'і Данцовай. Яна, чуў, таксама піша ад рукі.

Дзед Мароз, калі ты ў наступным годзе менавіта для мяне пашкадуеш Нацыянальную літаратурную прэмію, то я таксама не паўкрыўджуся. Прыйдзе і мой час яе атрымаць. Няхай проста павялічацца ганарары ў літаратурных выданнях. Каб я мог на іх з'ездзіць не куды-небудзь у Дубай (навошта нам тое замежжа?), а ў наш санаторый «Нарач».

Не пасылай, Белабароды дзед, чорных катоў на мой шлях, калі я іду ў рэдакцыю выданняў. Справа не ў тым, што я веру ў містыку. Але як толькі ўбачу чорную кошку ці ката (так на вока не вызначыш), ніколі і ніхто з супрацоўнікаў не прымае мае опусы. Я спрабаваў хадзіць рознымі шляхамі. І нават таксі выклікаў. Але чорныя каты нібыта чакаюць мяне ў любых кутках горада.

Шаноўная Снягурка, калі закончыцца Новы год, то можаш прыходзіць жыць да мяне. Навошта табе той Паўночны полюс ці хатка ў лесе? У мяне выдатная двухпакаёўка, у якой не хапае толькі Музы. Спадзяюся, Снягурка, ты не адмовіш мне. Разам мы напішам выдатны раман! Можаш прыводзіць і сваіх сябровак. Я не супраць. У творцы павінна быць шмат Муз. Для кожнага твора свая. Інакш чытач засумуе ад аднатыпных персанажаў і сюжэтаў.

Яшчэ Муза павінна быць добрай гаспадыняй. Бо ў літаратара, які піша вялікі твор для вечнасці, часам

не стае часу на быт. Словам, часу на яго зусім няма. А я, між іншым, за разнастайнае меню. Не менш як у рэстаране. Думаю, шаноўная Снягурка, з усім гэтым ты выдатна справішся.

Яшчэ б хацелася ў наступным годзе выйграць у латарэю ці сустрэць спонсара. Бо ў мяне шмат крэдытаў. І адной Нацыянальнай прэміяй за іх не разлічышся. Нядрэнна было б атрымаць ганарары ў крэдыт. Я іх потым добрасумленна адпрацую сваімі якаснымі творами.

Яшчэ хацелася б пажадаць, каб мне прыходзілі часцей ідэі твораў. І каб раманы лёгка і самі пісаліся. Кажуць, будучыня за нейрасеткамі. Шаноўны Дзед Мароз і рэдактары літаратурных часопісаў, гэта хлусня! Будучыня за пісьменнікам Пятровым. Толькі ён зможа надаць ёй новы імпульс у Новым годзе.

Што гэта я аддаўся марам і вельмі разжадаўся! Абяцаў быць сціплым! Хоць што там такога я пажадаў? Іншыя хочучы і больш. А калі ты, Дзед Мароз, і ты, шаноўная Снягурка, выканаеце толькі палову маіх жаданняў, то і за гэта я вам буду вельмі ўдзячны.

На гэтым з непатаемнымі жаданнямі заканчваю. Назаўсёды Ваш, шаноўны чытачы, пісьменнік Пятроў.

Макар ШТУКАР

Сказ пра мяшанца-прыстасаванца, невуказнаўца і ашуканца

Сатырычная паэма¹

Па шляху свінтуса-грандыёзуса

1.
Мяркую, што няма тут тайны,
І ты, чытач, засведчы сам:
Такую працу лічаць файнай,
Дзе лік не ведаюць грашам.

Таму, прыпаўшы да карыта,
Хоць быў слабы на галаву,
Мяшанец жвавы дужа спрытна
Пачаў, браткі, касіць «траву», —

Не тую, што расце паўсюдна,
А што пахрумствае ў руках
І заварожвае так цудна,
І сніцца часта ў дзіўных снах.

А зналі добра ў інстытуце:
Мяшанцу мала кіраваць,
Ён хутка кожнага прымусіць
Свае «пытанні» вырашаць.

Бо прыпадзеш як да карыта
І «стравы» ўсёй адчуеш смак,
То ўжо сваё свіное рыла
Не зможаш адарваць — ніяк!

2.
Дый апетыт — усім вядома —
Прыходзіць часта ў час яды...
І ўжо няма, здаецца, стомы,
І болей хочацца тады.

Таму й не дзіва — у час хлябання
Мяшанцу стукнула «мысля»
Аб павышэнні свайго звання
(Ён жа Мяшанец, а не тля!).

І порах — у парахаўніцы,
І дармаедаў — гаць гаці.
Дык можна — толькі б не ляніцца! —
Да акадэміка дайсці.

Стратэг ні хвілі не вагаўся,
Рашыў адразу: — Трэба браць!.. —
З усёй раіучасцю ўзяўся
Плацдарм надзейны рыхтаваць.

Сабе памочніка — Мачылу,
Каб справу рухаў той, узяў,
А заадно усіх крэцінаў,
Як і належыць, падганяў.

І групу, спехам што сабралі,
Склалі найлепшыя «спяцы»:
Караняведы, суфіксалы,
Флексалы, прэфіксы, юсы.

А да таго ж фанемазнаўцы,
Этымознаўцы-тлумачы
І проста докі-усязнаўцы,
Інакш сказаць, папіхачы.

Сваё заняў тут кожны месца
І даручэнне атрымаў,
І марыў толькі, каб «пагрэцца» —
Завідных бонусаў чакаў...

І неўзаметку ў гэтай справе
Наяве бачны быў прагрэс.

Мяшанец наш у хуткім часе
Усе выданні — братка мой! —
Не ашчаджаючы, «прыўкрасіў»
І навацыйнай мішурой —

Словаўтварэннем мадэрновым,
Супрэматызмам адмысловым,
Скланеннем першым і другім
І немаведама якім.

Сьвіліся тут усе прыстаўкі
І корні ўлезлі для затраўкі,
І суфікс -янь-, і постфікс -інь-,
І юсаў тужін не адзін.

Усе яны тут — галаўныя,
Усе яны тут — прарыўныя,
Усіх іх трэба шанаваць
І ледзь на покуць не саджаць.

І ўцяміць люд не мог вучоны,
Што тут Мяшанец замуціў,
Узварухнуў якія «зоны»,
Пласты якія ён ускрыў.

Здавалася, мяшанскі розум
Законы мовы ўсе ўзарваў,
Бы новы свінтус-грандыёзус,
Што праз сто год наноў паўстаў.

Не мог яму ніхто пярэчыць,
Бо то ж дырэктар, не свісток, —
Навукі ўсёй прызнаны светач,
Махіна! Глыба! Малаток!

Мужы вучоныя знямелі,
Ў асадак выпалі, ў адстой,
І як адзін асанну пелі
Мяшанскай дурасці пустой.

Бы пераклініла ў іх разам
Мазгі ці шашаль патачыў,
Ці хтось усіх як ёсць адразу
Варожным зеллем напайў.

Працяг будзе.

¹ Працяг. Пачатак у № 14 і 27 за 2024 год.

«Не пустазеллем вырасла на полі...»

Чачэнская паэзія надзвычай духоўная. Гэта відаць і па вершах Шарыпа Цуруева, Руслана Кадзіева, Асламбека Тугузава, Адама Ахматукаева, што «ЛіМ» друкуе ў перакладах Міхася Пазнякова, Генадзя Аўласенкі і Настасі Нарэйкі. Тэматычныя пошукі, якія вядуць аўтары далёкай ад нас старонкі і ў некаторай ступені закрытай ад нас нацыянальнай літаратуры, даволі шырокія. І разам з тым у цэнтры іх — пошук еднасці пакаленняў, усведамленне абавязку, асэнсаванне роднага слова ў самім існаванні нацыі, народа, чалавека як адзінкі...

«Не пустазеллем вырасла на полі, // Не ўпала з неба і не куплена яна. // За мову не забуду продкаў я ніколі, // Бо толькі ім я абавязаны спаўна. // На ніве свету расцвітаюць мовы // Вясёлкамі. Мая

найлепшая з усіх! // І, завяршаючы свой шлях жыццёвы, // На ёй звярнуся я да родзічаў сваіх» («Чачэнская мова») — радкі Шарыпа Цуруева пераклаў Міхася Пазнякоў.

Некалькі слоў увогуле пра стан беларуска-чачэнскіх літаратурных сувязей. Іх моцны ўсплёск у апошнія гады, пра што сведчаць і публікацыі ў «Літаратуры і мастацтве», часопісах «Польмя», «Маладосць», публікацыя твораў чачэнскіх паэтаў у альманаху «Далгляды», адбыўся ў многім дзякуючы сяброўству з Беларуссю, беларускай літаратурай народнага паэта Чачэнскай Рэспублікі Адама Ахматукаева. Ён — сапраўды паўнамоцны прадстаўнік беларускага мастацкага слова ў Чачні: рыхтуе падрадкоўнікі, робіць падказкі, каго перакладаць з класікаў і сучаснікаў,

лістуетца з беларускімі перакладчыкамі. І адпаведна шмат што робіць дзеля таго, каб беларускую літаратуру ведаў сучасны чачэнскі чытач. Адам Ахматукаеў пераклаў на сваю родную мову вершы і паэмы Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Пімена Панчанкі, Рыгора Барадзіна, Міхася Стральцова, Міколы Купрэва, Яўгеніі Янішчыц, Навума Гальпяровіча, Міхася Пазнякова, Алеся Каско, Віктара Шніпа, Алеся Бадака, Валерыі Радунь і іншых беларускіх паэтаў. І на зробленае сябрам нашай літаратуры арыентуюцца і іншыя чачэнскія перакладчыкі, якія час ад часу звяртаюцца да пераўвасаблення твораў нашых талентавітых літаратараў.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Адам АХМАТУКАЕЎ,
народны паэт Чачэнскай Рэспублікі

Мае вежы

«Уцяміце, калі мяне не будзе!» —
Даводзіў тата, быццам запавет,
Бы прадчуваў, што ён пакіне свет...
А я Тварца тады маліў аб цудзе.

Каб вежы час паганы не скрышыў,
Якія мне — апораю на свеце.
Так, без бацькоў сталеюць хутка дзеці,
Тугу навек затоішы ў душы.

Паколькі знік свет роднага цяпла,
Калі настане прасвятлення час,
Які адрозніваць навучыць нас
Ад сябра — ворага, дабро — ад зла?

Як шмат хлусні нясуць па свеце людзі!
І вось таму пакуль, даруй мне, Бог,
Дайсці да слоў я татавых не змог —
«Уцяміце, калі мяне не будзе»...

Не грымеў колаў мне і тужлівы,
і горасны клёкат,
Іх надрыўны пратэст і сталёвы
бязглузды іх спрыт.
Ды сумленне маё закінае аж
горным патокам,
Што радзімы мой кут невылечнай
хваробай разбіт.
Я ўвабраў да народзін
глухога пракляцця часіну —
Час пакуты, разлук, неадпомшчаных
крыўдаў і страт.
Толькі сонца надзеі, што моцна
жывіла радзіму,
Сіл дало, каб праз гора вярнуцца
ўсё роўна назад.
З той надзеяй не схібілі мы
ў злыбядзе, уваскрэслі.
Толькі мроіцца мне і сягоння
да ўдушлівых мук
На чыгуныцы шатораз саматлівай,
тужліваю песняй
Тых вагонаў, што везлі ў выгнанне,
глухі перастук.

3 чачэнскай.
Пераклад Міхася ПАЗНЯКОВА

Чыгунка

А мая сівізна на чыгунцы калісьці
ўзнікала патрохі
І раней, чым на свет заявіўся
па ічасце і я.
І з ваенных часоў, з той далёкай
і жорсткай эпохі
Паміж рэк бяздушных
лёсу мкне каляіна мая.

Руслан КАДЗІЕЎ

* * *

Будзь паляўнічым, трапным стралком,
Я буду здабычай тваёй.
Як станеш пустыняй з пякучым агнём,
Я буду ахвярай тваёй.

* * *

Мне лёс таемна сплёў ланцуг
З падманных звёнаў нетрывальных.
Вар'яцтва выбрала мяне,
Каб ічасцем нават гора стала.

На неба трапіць пажадаў,
Жыць на зямлі не меў патрэбы.
Ды ў цёмных хмарах заблукаў
І не знайшоў шляхоў да неба.

Што ж засталася мне ў жыцці?
У хмарах жыць, дзе вецер вые,
Дзе цудам месца не знайсці,
Дзе нават словы нежывыя?..

* * *

Не жадаючы думаць больш ні аб чым,
Я сёння чакаю цудаў.
Чакаю ветру ў начной цішы,
Яму давяраць я буду
Свае чаканні, мроі свае,
Усё, што прайшло дарма,
Усё, чаго мне так не стае...
А ветру пакуль няма!
Стаю ў палоне цішы начной,
Апошні агенчык згас.
І цемра разгортвае сувой,
І хутка мінае час.

Я — ахвяра дня, ён паўзе за мной,
Я чакаю ветру дарма.
А ноч, забавы дзеля адной,
Вакол стварыла туман.
І, нібыта ў сне, ён ахутаў мяне,
А ў мяне ні моцы, ні слоў!
Адчуванне трывогі ніяк не міне,
І вяртаецца зноў і зноў.
Ад трывогі той не схавацца нідзе,
З ёй далей мне ісці па жыцці...

Да цябе адзіная сцежка вядзе,
Толькі як мне яе знайсці?..

* * *

Я бачу цябе заўсёды —
У сэрцы сваім.
Адкінуў я лішняе ўсё,
Дзе быць не магло цябе.
Я першы —
Хто ўбачыў тваё святло,
Я першы —
Хто слухаў,
Як нараджалася песня
З цішы.

3 чачэнскай.
Пераклад Генадзя АЎЛАСЕНКІ

Асламбек ТУГУЗАЎ

* * *

Мінае? Нішто не мінае,
Ніколі нішто ні міне.
Сумуе, ля дома блукае,
Спявае, смяецца пры мне.

То плача балюча, бяссілы,
То кліча з халоднай раллі
І белыя, белыя крылы
Па чорнай пацягне зямлі.

Ірвецца шурпатай паперай,
Мігіць каля лямпы начной.
Ты поўны вадой, нібы верай,
Што дрэва ўваскрэсне вясной.

І ты разумееш намеры
З ружовае цемры быцця,
Як страшна, хто ў цуды не верыць,
Не цягне сябе з небыцця.

Вось хлопчык з акрайчыкам хлеба
Стаіць перад домам сваім,
І сinya, сinya неба,
Як вечнасць, зазьяе над ім.

Мінае? Нішто не мінае,
Ніколі нішто не міне.
Вось мама сынка называе
І кліча дамоў, як раней.

А ён, не трымаючы смеху,
Бяжыць і пра нешта крычыць.
І доўгае, доўгае рэха
Над светам, што гіне, ляціць.

* * *

Вось і слова маё навучылася дыхаць
цішэй,
Як азёрны карась на кручку, што бліжэй
і бліжэй.
І жыццё — пад вадой, як сыходзіць
затоплены горад
На іскрытае дно, дагледзець залатое кіно.
Неразумны ішкаляр, зразумеў я паціху адно:
Калі душына зусім, расіпіліся хутчэй,
бо не холад.

Свежа так і лягчэй, і лісцё пачынае
шумець,
Як вяшчальнік цара заклікае цябе
анямець,
Бо і гэта міне, будзе інішае — невыпадкова,
Ты таго не чакаў. Трох эпох ты сталёны
жыхар,
Не крычы раўнадушнаму сэрцу,
бо ты не ўладар,
Як не можаш — кажы толькі добрыя,
светлыя словы.

3 чачэнскай.
Пераклад Настасі НАРЭЙКІ

Фота з сайта vestif095.ru

Шарып ЦУРУЕЎ

Чачэнская мова

Не пустазеллем вырасла на полі,
Не ўпала з неба і не куплена яна.
За мову не забуду продкаў я ніколі,
Бо толькі ім я абавязаны спаўна.

На ніве свету расцвітаюць мовы
Вясёлкамі. Мая найлепшая з усіх!
І, завяршаючы свой шлях жыццёвы,
На ёй звярнуся я да родзічаў сваіх.

На ёй матуля песні мне спявала
І тата ў шлях мяне далёкі выпраўляў.
Заўсёды родных слоў душа
мая чакала,
І ў мілы кут я ўдзячнай птушкаю крыляў.

* * *

Знямеў я — зніклі раптам словы ўсе
Апець Айчыну, бо яе не стала.
Вакол хлусня бязглуздыця нясе,
Знутры ж мяне працяла злое джала.

Сваёй Айчыне не патрэбны я,
Чужым стаў нечакана ў родным краі.
Ты дзе, Айчына мілая мая?
Калі сваю Радзіму адшукаю?

Ты выйшла замуж

Загудзелі, што «Шапка згарэла»!
Кружыць вестка, быццам варанне.
Што мне тая шапка! Гэта — цела
Дагарае беднае маё.

З іншым ты пад белаю фатою...
Уяўляю, нібы ў страшным сне.
Абышоўся жорстка лёс са мною!
Ведаць гэта — вельмі горка мне.

Толькі ж хопіць горычы дрымучай,
Зло заб'ю я ў сэрцы трапяткім.
Як ні цяжка вельмі і балюча, —
Ты не вінаватая ні ў чым.

Моцна так кахалі мы з табою,
Шчасця вышай не магло і быць.
І няхай цяпер ты не са мною,
Нашага кахання не забыць.

3 чачэнскай.
Пераклад Міхася ПАЗНЯКОВА

¹ Шапка згарэла — так у чачэнцаў кажуць пра хлопца, дзяўчына якога выходзіць замуж за іншага.

Кніжны графік — летапісец Аршаншчыны

Азербайджанца, які нарадзіўся ў Грузіі, дзе і атрымаў першыя ўрокі мастацкай адукацыі, вучыўся ў Санкт-Пецярбургу, закончыў Беларускаю акадэмію мастацтваў, у Беларусі болей ведаюць як жывапісца і скульптара. У 1990-я — у пачатку 2000-х гадоў у нашай краіне і за яе межамі, у тым ліку ў Азербайджане, прайшоў шэраг персанальных выставак Каміля Камала (сапраўднае імя і прозвішча — Каміль Гаджыеў). Работы таленавітага майстра, чый мастацкі пошук не належыць да якой бы там ні было творчай школы, знаходзяцца ў зборах Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, музея «Emlak Bank» (Анкара, Турцыя), Пухавіцкага раённага краязнаўчага музея, у фондах Беларускага саюза мастакоў, у прыватных калекцыях у Беларусі, Расіі, ЗША, Францыі, Кітаі, Ізраілі, Галандыі, Германіі, Англіі, Аўстрыі і іншых краінах свету.

«Замкі», «Войны», «Радзіма». Аўтары, укладальнікі паспрабавалі сумясціць розныя часы, аддаць даніну пашаны розным асобам, распавесці пра мастакоў, асветнікаў, пісьменнікаў, ваенных дзеячаў... Прычым зрабілі гэта даволі лаканічна і разам з тым інфармацыйна насычана... «Яна не блішчыць красою, // А ў сэрца навек запала // З паркам сваім змарнелым, // З сваёй Кабыляцкай гарой, // З лянвівай сямстрой Аршыцай, // Што летам бруіцца памалу // Ў шырокі, як песня наша, // Магутны, сівы Дняпро» (Уладзімір Караткевіч «Арша»). Укладальнікі кнігі, выдавецтва, выдавочна, паставілі перад сабою звышзадачу — прапанаваць увазе чытачоў, а можа, і ўвазе калекцыянераў кнігі такую працу, дзе павінны быць аб'яднаны энцыклапедычнасць, паўната інфармацыі пра славыты край Беларусі, адметную мясціну Віцебшчыны, а таксама мастацкі характар выкладання тэмы. Таму ў кнізе шмат фатаграфічнага матэрыялу, рэпрадукцый архіўных дакументаў і карцін мастакоў. Але ўсе гэтыя складнікі даволі цяжка аб'яднаць, канструкцыя «Аршанскай зямлі...» аб'ёмная, даволі грувасткая.

І як выйсець у дызайнерскім пошuku — малюнкі Каміля Камала, якіх у выданні прадстаўлена некалькі дзясяткаў. Так, у большасці выпадкаў яны носяць даволі абстрактны характар. Мастак не імкнецца інтэрпрэтаваць з дапамогай падабраных ім фарбаў, колераў тых ці іншых канкрэтных аб'екты. Не, графік знаёміцца з прапанаваным для ілюстравання матэрыялам. Але пэўныя выявы для графіка — усяго толькі эмацыянальны штуршок. Больш важкую ролю для творцы іграюць лініі, штрыхі, інтанацыя, гучанне колераў. Ва ўяўленнях Камала Орша — горад, які становіцца музыкай нябесаў... Горад, як і любое паселішча, вырастае, прыцягвае да сябе насельнікаў, жыхароў у розныя стагоддзі, фарміруецца на зямлі, у атачэнні азёр і рэк, паблізу крыніц і балот. Вось і расповед пра старажытную Оршу пачынаецца шырокім панарамным фатаграфічным здымкам прыхаваных у тумане ваколіц Оршы. Мо гэта нават Днепр у паводцы?... А следам — малюнак Каміля Камала на разварот кнігі з прыдуманымі ім ладдзямі... Не шукайце элементаў, што маглі б сказаць пра адпаведнасць малюнка сапраўдным ладдзям, на якіх вазілі грузы па шляху «з варагаў у грэкі»... Графік дапаўняе тэкст, іншыя ілюстрацыі падаюцца не проста сваёй версіяй гістарычнай значнасці горада і ракі, якая пеставала

не адно пакаленне аршанцаў. Зусім не. Творца нараджае імпульсы для эмацыянальнага прачытання гісторыі горада і яго жыхароў, пэўных часін...

Храналогія, ашчадна выпісаная гісторыкамі, пад назвай «Орша ў коле часу» таксама дапаўняецца прачытаннем, якое здзейсніў Каміль Камал. Малюнкі абрамляюць кожную са старонак, ніколі не зацяняючы асноўны тэкст. Шматзначнасці пошукам мастака дадаюць яго эксперыменты з колерам. Яны не пралаваюць святло, але ў іх жыве свая складаная гармонія, якая надзвычай імпульс друкаваным старонкам, стылістычна ўкладваецца ў абраны дызайнерам шрыфт.

Мастак, які праявіў сябе як ілюстратар графічнага летапісу Аршанскай тэмы, часам аказваецца ў палоне генетычнага культурнага кода. Каміль Камал, талент якога ўжо дзесяцігоддзі належыць Беларусі, усё ж жыве ўсведамленнем сваёй роднасці з Усходам, з матывамі Азіі. Творца ў сваіх жывапісных палотнах — «Радзіма мая...» (2005), «Дэрвіш» (2014), «Лёс любімага горада» (1992), «Азія» (2010) — з'яўляецца імклівым шукальнікам сэнсаў. Вось гэтая імклівасць і спрыяе асаблівай адказнасці, дазваляе выпрацаваць вагу рысы, кропкі... І падштурхоўвае да паяднання ўсходняй вытанчанасці, шматсэнсоўнасці з еўрапейскай дакладнасцю думкі. Не, Каміль Камал не страчвае ўяўленняў пра рэчаіснасць, але ён бярэ з адкрытага яму свету толькі патрэбную, неабходную частку, тых дэталі і сімвалы, якія пасля не стануць перашкодай для мастацкага пошуку, мастакоўскага волевыяўлення...

Можна параўнаць сённяшняю працу графіка з афармленнем кніг кітайскай паэзіі, параўнаць яго папярэднія рашэнні, раней выбраныя ім асэнсаванні іншых тэматычных абсягаў з новай работай — работай над прачытаннем «Аршанскай зямлі...». Мне падаецца, што мастаком зроблены вялікі крок наперад. Каміль Камал набывае сілу, якая праз лініі і рысы ў спалучэнні з правільна абранымі прыглушанымі колерамі нараджае моцнае энергетычнае прыцягненне яго творчых рашэнняў.

Спакваля ў мастака, які зарэкамендаваў сябе яркім творцам у розных кірунках выяўленчага мастацтва, збіраецца бібліятэка аформленых ім кніг. І «Аршанская зямля». Вялікая гісторыя малой радзімы — варта праца ў гэтым зборы.

Кастусь ЛЕШНІЦА

Чытацкі дзённік
Навума Гальпяровіча

Пад галінкай дабраты

У нашых размовах з Алесем Пісьмянковым пра паэзію мяне ўражвала, як ён на памяць мог цытаваць радкі любімых творцаў.

Але калі гаварыў пра свайго настаўніка Аляксея Пысіна, яго і так адметны голас становіўся больш мяккім і пшчотным:

*Зямля — у воблаках і мяце —
Ляці увісь,
Глыбока сей!
Сасна паклікала, як маці,
Працяжна, глуха: «Аляксеі...»*

Гэтае «Аляксеі» ён вымаўляў амаль шэптам, і здавалася, што нават ціхая сляза таілася ў гэтым слове. Гэта ён далучыў мяне да творчасці магілёўскага паэта, якога не так часта згадвалі крытыкі ў параўнанні з, кажучы па-сучаснаму, зоркамі першай велічыні. Яго зборнікі былі ў маёй бібліятэцы, але я неяк па-новому зірнуў на творчасць Аляксея Пысіна, адчуў, што маю справу з сапраўднай глыбокай паэзіяй.

Між тым у паэзіі Пысін, на мой погляд, быў блізка па творчым увасабленні падзей Вялікай Айчыннай вайны да Васіля Быкава — такая ж салдацкая праўда чалавека, які сам прайшоў франтавымі шляхамі і перажыў на страшнай кровапралітнай вайне ўсе страты і перамогі:

*Палім мы маршанскую махорку,
Бачым мы Дняпроўскую граду.
Будзе сёння бой. На тым узгорку,
Можа, я таксама упаду.*

Цяпер многія вершы пра вайну Аляксея Пысіна па праве лічацца хрэстаматыйнымі. Але не толькі суровыя ваенныя будні знайшлі адлюстраванне ў яго паэзіі.

Адна з яго кніг насяла назву нечаканую для многіх сучаснікаў — «Ёсць на свеце мой алень». У ёй паэт паўстаў тонкім лірыкам, чулым да прыроды і чалавечай дабрыні:

*Ёсць на свеце мой алень,
Ёсць і гэткае маленне:
Будзь заўсёды у аленя
Цёмны мох і светлы дзень!*

*Вы, разумныя браты —
Я і сам страляць умею, —
Дайце жыць майму аленю
Пад галінкай дабраты.*

Гэтая «галінка дабраты» прасочваецца ў кожным радку яго кароткіх вершаў, нібыта выдыхнутых адразу, хаця за гэтым, магчыма, стаіць вялікая работа душы і п'яра.

Дарэчы, Алесь Пісьмянкоў шмат часу навучыўся ў свайго паэтычнага настаўніка, і ў першую чаргу васьм такоў прастасці і ашчаднасці радка, бо ў вершах Пысіна не знойдзеш гучнага пафасу, дэкларацыі і дыдактыкі.

Вершы паэта напісаны ў традыцыйнай манеры, што сёння ў некаторых творцаў выклікае спагадлівую рэакцыю: маўляў, для сённяшняга чытача гэта крыху архаічна, «не чапляе» пошукам, арыгінальнасцю. Але ў гэтай сваёй традыцыйнасці Пысін дасягнуў крынічнай прастаты, што ўдаецца толькі вельмі значным творцам.

І, па сутнасці, Аляксеі Пысін для мяне менавіта такім і стаў.

Некаторым чынам характар кнігі, яе «культурны код» тлумачыць змест. Вось назвы асобных раздзелаў: — «Рша», «Прывілей», «Буквар», «Вера»,

Свята дзіцячай душы

Музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры запрашае на выстаўку дзіцячай творчасці «Калядныя замалёўкі». Юныя мастакі праз мастацкія сродкі адлюстравалі ўласны погляд на любімыя зімнія святы.

Выстаўка арганізавана па выніках аднайменнага конкурсу «Калядныя замалёўкі — 2024» на найлепшы дзіцячы малюнак ці выраб дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, які праводзіцца ўжо больш за 10 гадоў. Праект заснаваны па ініцыятыве Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры пры падтрымцы Мінскай гарадской арганізацыі Беларускага прафсаюза работнікаў культуры з мэтай падтрымаць таленавітых дзяцей і падлеткаў і заахвоціць да стварэння высокамастацкіх работ.

Галоўнай тэмай конкурсу з'яўляюцца традыцыі святкавання Каляд, што садзейнічае далучэнню юных творцаў да беларускай народнай культуры і гісторыі, а таксама дае ўдзельнікам магчымасць паказаць сваё бачанне свята.

У экспазіцыі прадстаўлена 66 арыгінальных мастацкіх работ, сярод якіх 61 твор індыўдуальнай працы і 5 калектыўнай. Актыўна праявілі сябе цэнтры пазашкольнай работы «Золак», «Арыён», «Зорка», а таксама сярэдня школа № 200 і гімназія № 75 імя В. П. Масленікава.

Пераможцы вызначаны ў шасці намінацыях: найлепшы твор выяўленчага мастацтва «Напапярэдадні свята» ў Дзяніса Бегуна (ДУА «Дзіцячая мастацкая школа мастацтваў № 1 імя В. К. Цвірка г. Мінска»). Найлепшы твор дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва — «Калядкі» Аляксандры Кушлянскай (ДУА «Палац дзяцей і моладзі "Золак" г. Мінска»). Найлепшы калектыўны твор — «Благая вестка» Аляксандры Курмец і Максіма Бондарова (ДУА «Палац дзяцей і моладзі "Арыён"»). У намінацыі «Арыгінальнасць тэхнікі» перамагла Кацярына Трахімовіч з работай «Доўгачаканая і любімая святы зімы» (ДУА «Цэнтр тэхнічнай і мастацкай творчасці дзяцей і моладзі Фрунзенскага раёна г. Мінска "Зорка"», у намінацыі «Маленькі творца» — Варвара Гербеда (ДУА № 367),

у намінацыі «Сімпагты журы» — Дар'я Панащчык (сярэдня школа № 200) з творам «Калядная зорка».

На выстаўцы можна ўбачыць малюныкі ў розных стылях і жанрах, вышыўку з традыцыйным беларускім арнамантам, вырабы з керамікі, пап'е-машэ, саломкі і інш.

Юныя творцы эксперыментуюць з рознымі матэрыяламі, аб'ядноўваючы тэндэнцыі сучаснага і традыцыйна народнага мастацтва. Тут ужо даўно знаёмыя, класічныя святочныя сюжэты, але пераважае аўтарская інтэрпрэтацыя Каляд. Мастакі спалучаюць рэлігійныя матывы з язычніцкімі абрадамі.

Галоўнымі героямі дзіцячых твораў сталі распаўсюджаныя вобразы калядоўшчыкаў — каза, заяц, мядзведзь, сімвал 2025 года змяя і традыцыйны спадарожнік зімы снегавік. Персанажамі рэлігійных твораў з'яўляюцца анёлы, якія з дапамогай каляднай зоркі дораць нам веру ў лепшае заўтра.

Выстаўка «Калядныя замалёўкі» дзаваліе паглядзець на свята з дзіцячым захапленнем, наіўнасцю і цеплынёй.

Аляксандра Кушлянская «Калядкі».

Вачыма юных творцаў — атмасфера чараўніцтва Ражджаства Хрыстовага, цудоўны час, калі спраўджаюцца ўсе мары. Конкурс звяртае да беларускіх народных традыцый, якія не знікнуць, пакуль моладзь памятае пра іх.

Праект працуе да 15 студзеня.

Лізавета КРУПІЯНЬКОВА,
фота аўтара

зваротная сувязь

Новыя праекты

Канал «Культура» Беларускага радыё запрашае слухачаў літаратурна-мастацкія і пазнавальныя перадачы.

Сярод новых праектаў — «Нам засталася спадчына», ажыццяўляецца сумесна з Інстытутам літаратуры НАН Беларусі. Слухачы змогуць пазнаёміцца з гісторыяй айчыннага прыгожага пісьменства, выдатнымі постацямі асветнікаў і літаратараў. Вядучы — пісьменнік Навум Гальпяровіч. Праграма гучыць па чацвяргах.

У праграме «Прачулым радком» у суботу і нядзелю прагучаць вершы Алеся Бачылы.

У праекце «Радыёсерыял» раман Луізы Мэй Олкат «Маленькія жанчыны» чытае артystка Ліка Пташук.

Праграма «Літаратурная анталогія»: па буднях у выкананні Лікі Пташук ажывуць старонкі рамана Маргарэт Мітчэл «Знесеныя ветрам».

У «Радыёбібліятэцы» слухайце твор Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш, альбо Апошні наезд на Літве». Выканаўца — заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Ілья Курган.

Па суботах выходзіць перадача «Літаратурныя гісторыі», дзе гучаць апавяданні беларускіх і замежных аўтараў.

Юным прыхільнікам мастацкага вяшчання канал «Культура» прапануе з панядзелка да пятніцы чытанні ў межах праекта «Дасціпныя. Нястомныя. Кемлівыя» чытанне кнігі Кацярыны Хадасевіч-Лісавой «Вухуцік і дзіва».

Штовечар у 21.00 для маленькіх «Вячэрняя казка».

Публіцыстычны суботні праект «Кнігарня» пазнаёміць з літаратурнымі падзеямі, навінкамі беларускіх выдавецтваў і зместам свежага нумара што тыднёвіка «ЛіМ».

У праграме магчымы змены.

на развітанне

Чалавек з вялікім сэрцам

На 56 годзе пайшоў з жыцця выдатны чалавек, кандыдат гістарычных навук, аўтар ідэі і канцэпцыі музея ў мемарыяльным комплексе «Хатынь» Артур Гарыевіч Зельскі.

Нарадзіўся 5 лютага 1969 года ў Мінску. Скончыў гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1995). Працаваў настаўнікам ліцэйскіх класаў, загадчыкам музея гісторыі БДУ, супрацоўнікам цэнтральнага архіва Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь.

Аўтар больш чым 150 навуковых артыкулаў і манаграфій. У тым ліку такіх як «Гісторыя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў біяграфіях яго рэктараў», «Шчыт і меч Айчыны» (у суаўтарстве), «Фелікс Дзяржынскі: рыцар рэвалюцыі», «Памяць у сэрца стукіце», «Хатынь. Святыня нацыянальнай памяці», «Хатынь. Трагедыя беларускага народа» і інш.

Узнагароджаны медалём Францыска Скарыны, удастое-

ны Падзякі Старшыні Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, адзначаны ганаровымі граматамі кіраўніцтва Камітэта дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь, Мінскага абласнога выканаўчага камітэта, Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь, Выканаўчага камітэта СНД.

Удзельнічаў у стварэнні Музея гісторыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, гісторыка-дэманстрацыйнага цэнтра, музея ўпраўлення ваеннай контрразведкі Камітэта дзяр-

жаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь.

З 2010 года Артур Гарыевіч узначальваў Дзяржаўны мемарыяльны комплекс «Хатынь», які ўвекавечыў памяць пра трагічныя старонкі гісторыі і падарыў сучаснаму пакаленню магчымасць дакрануцца да мінулага. Пад яго кіраўніцтвам тут праводзіліся выстаўкі, лекцыі і адукацыйныя праграмы, накіраваныя на захаванне гістарычнай памяці.

Артур Зельскі быў чалавекам з вялікім сэрцам, заўсёды гатовым падзяліцца сваім досведам, дапамагчы парадай і падтрымаць у цяжкую хвіліну. Калегі, вучні і сябры заўсёды адзначалі яго шчырасць і мудрасць. Таму сыход Артура Зельскага — незаменная стра-та для ўсіх, хто працаваў з ім.

Выказваем шчырыя спачуванні родным і блізкім Артура Гарыевіча. Няхай памяць пра яго жыве ў яго кнігах, у нашых сэрцах.

«Чытаць з намі — утульна!»

Калі вы падпісаліся на газету «Звязда» ці на газету «Літаратура і мастацтва» на I квартал або на I паўгоддзе 2025 года — запыняйце картку ўдзельніка, выражайце яе і дасылайце да 22 студзеня 2025 года ў рэдакцыю на адрас: 220013, г. Мінск, вул. Б. Хмяльніцкага, 10а.

Сярод падпісчыкаў будуць разыграны сем канвектараў Edison Polo 1500 M і суперпрыз — маслены радыатар Neoclima NC 9309. Вынікі будуць апублікаваны ў газеце да 5 лютага 2025 года.

Прызы можна будзе атрымаць да 31 сакавіка 2025 года пры падачы квітання ці аб падпісцы на «Звязду» або «Літаратуру і мастацтва» на I квартал ці на I паўгоддзе 2025 года. Пасля 31 сакавіка 2025 года выдача прызоў спыняецца і прэтэнзіі ад падпісчыкаў не прымаюцца. Умовы рэкламнай гульні чытайце ў «Звяздзе» ад 29 лістапада 2025 года, № 233.

Тэлефоны для даведак: (017) 271-81-53, 311-17-40.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі № 4265 ад 1.12.2022 г. выдадзена Міністэрствам антыманапольнага рэгулявання і гандлю Рэспублікі Беларусь.

Картка ўдзельніка — падпісчыка «Звязды» або «ЛіМ» на I квартал або на I паўгоддзе 2025 года

Прозвішча, імя, імя па бацьку _____

Падпіска аформлена і аплачана ў _____ (аддзяленне сувязі)
на I квартал або на I паўгоддзе 2025 года

Жатні адрас і тэлефон _____ (абавязкова) _____ (індэкс)

Удачы ў розыгрышы!

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Мінскае гарадское аддзяленне СПБ смуткуюць з прычыны смерці паэтэсы Святланы ЯУСЕЕВАЙ і выказваюць глыбокія спачуванні яе родным і блізкім.

Мінскае гарадское аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі запрашае:

14 студзеня — у гімназію 27 (вул. Я. Маўра, 10) на творчую сустрэчу з Інай Фраловай. Пачатак у 11.00.

14 студзеня — у Мачулішчанскую сярэдняю школу на творчую сустрэчу «Свята Каляд» з Тамарай Кавальчук. Пачатак у 13.00.

17 студзеня — у публічную бібліятэку № 13 (вул. Народная, 43 а) на свята дзіцячай кнігі. Пачатак у 14.00.

Выходзіць з 1932 года

Заснавальнікі:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі», рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом "Звязда"»

Галоўны рэдактар
Аляксей Іванавіч ЧАРОТА

Рэдакцыйная калегія:

Алесь Бадак
Дзяніс Барскоў
Віктар Гардзей
Вольга Дадзімава

Алесь Марціновіч
Вячаслаў Нікіфараў
Мікалай Чаргінец
Іван Штэйнер

Адрас рэдакцыі:
Юрыдычны адрас:
220013, Мінск,
вул. Б. Хмяльніцкага, 10-а
E-mail: info@vziazda.by

Адрас для карэспандэнцыі:
220034, Мінск, вул. Захарова, 19
E-mail: lim_new@mail.ru
Адрас у інтэрнэце: www.vziazda.by

Тэлефоны:
галоўны рэдактар — 325-85-25
адказны сакратар — 377-99-73
аддзелы крытыкі і бібліяграфіі;
прозы і паэзіі; мастацтва — 317-20-98
бухгалтэрыя — 311-17-16

Выходзіць раз на тыдзень у пятніцу.

Падпісныя індэкс:
63856 — індыўдуальны;
63815 — індыўдуальны льготны для настаўнікаў;
638562 — ведамасны;
63880 — ведамасны льготны.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі сродку масавай інфармацыі № 7 ад 10.12.2012, выдадзенае Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Выдавец:
Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом "Звязда"». Дырэктар — галоўны рэдактар Вольга Аляксандраўна АНУФРЫЕВА
Нумар падпісаны ў друку 09.01.2025 у 11.00
Ум. друк. арк. 3,72
Наклад — 808

Друкарня Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства «Выдавецтва «Беларускі Дом друку» ЛП № 3820000007667 ад 30.04.2004 г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 79/1. Індэкс 220013
Заказ — 192
Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Рукпісы прымаюцца толькі ў электронным выглядзе (праграма Microsoft Word), не вяртаюцца і не рэцэнзуюцца. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з меркаваннямі аўтараў публікацый. Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія прыводзяцца ў публікацыях, у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.

ISSN 0024-4686

